

RIIGIKOGU

2. istungjärk. **Protokoll nr. 33 (15).**

1921. a.

Sisu: 1. Päewakorra täiendamine. — 2. Teadaanne Riigikogu liigete puudumise kohta aprillikuul. — 3. Juhataja seletus rkl. J. Allikso erakorralise teadaande kohta. — 4. Teadaanne komisjonidesse antud seaduste kohta. — 5. Eesti wabariigi 1921 a. eelarwe. — Wabariigi Walitsuse ettepanek. — 6. Seaduseelnõu kongresside ja konwerentside wabaduse kohta-üleüldise komisjoni ettepanek. — 7. Täiendaw seadus ilma loata wiinapõletamise ja wiina ning piiritusmüügi kohta — II lugemisel. — 8. Opetajate palgaseadus — III lugemisel. — 9. Kwoorumi küsimuse ülestõstmine ja koosoleku lõpetamine.

Riigikogu koosolek 3. mail 1921 a. kell 5 p. l. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 83 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees K. Wirma.

Sekretääri kohal: sekretäär A. Tupits, pärast abisekretäär J. Bergman.

Walitsuse lauas: põllutööminister B. Rostfeldt, rahaminister G. Westel, haridusminister H. Bauer, rahaminister G. Westeli kõne ajal ilmuwad siseminister K. Einbund, riigiwanem K. Päts.

Koosoleku algus kell 5,15 min.

Juhataja K. Wirma: Päewakord on Riigikogu liigetelle wälja jagatud. Kas tehakse päewakorra asjus mingisuguseid ettepanekuid?

1. Päewakorra täiendamine. Rkl. J. Allikso (kom.): Kommunistlise Töölisterühma nimel teen ettepaneku tänast päewakorda täiendada kolme Riigikogu Kommunistlise Töölisterühma poolt äraantud arupärimisega juhatajale. Need on: 1) Riigikogu Töölisterühma liigete korterite ja sama rühma kantselei ruumi läbiotsimise asjus. 2) Linnawolikogu rühma ja ametliühisuste kesknõukogu liigete arreteerimise asjus. 3) Noorproletaarlaste ühingu kinnipanemise asjus.

Herrad Riigikogu liikmed! Juba 3 nädalat jätkab Riigikogu jookswate asjade üle waidlusi, ilma et ta meie arupärimisi päewakorrale tulla laseks. See on isegi kodanliste parlamentide ajaloo, mis wäga rikas wägiwalla ja häbitegade poolest töölisteklassi wastu, haruldane juhtumine, et parlament paar nädalat kawakindlalt waikib, kui kõigejämedamalt rikutakse ühe parlamendi rühma puutumattust. Kuulmata on nimelt see, et parlament nii arg on, et ta waikimise katet ei julge tõmmata selle

rüüstamise pealt, mida walitsus praegu terwel maal töölisteklassi kallal — kodanlise ajakirjanduse ja Riigikogu heakskiitwal waikimisel — toimetab. Meie protesteerime selle wastu kõigekindlamalt, et Riigikogu föölisteesitajate suud kinni topib samal ajal, kui föölisi kümnete ja sadade kaupade linnades ja maal türmi weetakse. Teie olete siiski jänesed, kuigi sõjariistus jõud alles teie käsutada on.

Rkl. J. Jans (sd.): Teen ettepaneku tänast päewakorda täiendada ettepanekuga seadus adwokaatidelt asjaajamise õiguse oest wõtaw maksu kohta. Põhjendan oma ettepanekut sellega, et kuigi see seadus wõi ettepanek näib wähesse tähtsusega, siiski puudutab ta õige suurt hulka abitarwitajaid ja temal on iseäranis meie rahwa laiemate hulkade keskel õige suur tähtsus. Nimelt on selle seadusega terve rida nooremaid õiguslehtlasi, kes wäheha tasu eest asju ajada wõtawad ja wäheha rahwakihi teenistuses on — töö juurest eemale tõrjutud. Nad on sunnitud oma tasunõudmist kõrgendama, et neilt nõutawat maksu ära tasuda, ning on sunnitud neid abitarwitajaid, kes maksta ei jõua, lihtsalt tagasi saatma. Ma pean oma isiklise äranägemise järele tõendama ja tähelpanu selle peale juhtima, et alati meie rewolutsioonide ajal rahwa wihaawaldus iseäranis kohuastuste wastu on. Sellest paistab waen meie kohtute wastu, millest selge on, et meie rahwahulgad täies teadmises oma õiguslise oleku kohta on. Wõiks meelega tuletada näituseks meie ringkonnakohtu aktide põletamist; see peab tunnistama, et midagi mitte korras ei ole meie kohtu juures. Sellepärast, laiemale rahwahulkade huwides, palun seda seaduse ettepanekut täna päewakorda wõtta ja ära otsustada.

Juhataja K. Wirma: Kas tehakse weel mingisuguseid ettepanekuid päewakorra asjus? Ei tehta. Siis on tehtud 2 ettepanekut: 1) Täiendada päewakorda 3

arupärimisega ja 2) rhs. Jansi poolt ettepanek advokaatide palgaseaduse... (Rkl. J. Jans kohalt: Ettepanek advokaatidelt maksuwõtmise seaduse tagasilükkamise asjus — ma silmapilk teen kirjalikult.) Sõna ei soowita. Ma panen ettepanekud hääletamisele. Kas soowitakse nende ettelugemist? Ei soowita. Kes on herra Allikso poolt tehtud ettepaneku wastuwõtmise poolt, et tänasesse päewakorda wõtta 3 arupärimist, palun käed üles tõsta. Kes selle wastu? Enamus on wastu. See ettepanek on tagasi lükatud. Järgmine ettepanek on herra Jansi poolt tehtud. Kes on selle ettepaneku wastuwõtmise poolt, nimelt, üleüldise komisjoni ettepanek — tagasi lükata tasuseadus, mis ajutise walitsemise korra § 12-a põhjal on välja antud — palun käed üles tõsta. (Hääletatakse.) Wähemus on wastu. See ettepanek on wastu wõetud. On ettepanek tehtud seda 3. päewakorrapunktiks wõtta. Kas tehakse teisi ettepanekuid? (Wahelhüüded: Wiiendaks! Kuwendaks! Seitsmendaks!) Ma kuulen hirmus palju ettepanekuid; palun kirjalikult sisse anda, muidu ei saa ma hääletada. Kas soowib keegi kirjalikult sisse anda? Ei soowi. Ma panen esimese ettepaneku, nimetatud küsimust kolmanda päewakorrapunkti all arutusele wõtta, hääletamisele. (Hääletatakse.) Mulle näib, et vähemus on wastu. (Wahelhüüde: Palun hääled ära lugeda). Palun nüesti neid, kes ettepaneku wastuwõtmise poolt on, käed üles tõsta. (Hääletatakse. Sekretäär loeb hääli). See ettepanek on saanud 16 häält poolt — ja 20 wastu ja on seega tagasi lükatud. Tähendab, kui muid ettepanekuid ei tehta, siis jääb ta viimaseks päewakorrapunktiks. (Rkl. A. Palwadre kohalt: Teen ettepaneku wõtta teda 5. päewakorrapunktiks). Sõna ei soowita. Panen hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu on mõned üksikud. Sellega on otsustatud seda asja 5. päewakorrapunktiks wõtta. Sellega on siis päewakord kindlaks määratud. Enne kui päewakorra juure minna, palun sekretääri teatada, kes Riigikogu liigetest eelmise kuu jooksul Riigikogu töödest puudunud.

2. Teadaanne Riigikogu liigete puudumiste kohta aprillikuul. Sekretäär A. Tupits (loeb): J. Allikso on puudunud teatamata põhjusel ühelt koosolekult, Chr. Arro isiklistel põhjusel ühelt, K. Ast — omawalitsuse esituskogude liikme

kohuste täitmisel kahelt, K. Ast teatamata põhjusel kahelt, kokku neljalt koosolekult, A. Bachman teatamata põhjusel 4. koosolekult, K. Baars, isiklistel põhjusel 11. koosolekult, M. Bock teatamata põhjusel 3. koosolekult, A. Ehrlich, isiklistel põhjusel 1. koosolekult, J. Eiigo, haiguse pärast 13. koosolekult, K. Einbund teatamata põhjusel 1. koosolekult, W. Ernits teatamata põhjusel 1. koosolekult, J. Jans perekondlistel põhjusel 4. ja isiklistel põhjusel 7., kokku 11. koosolekult, E. Jonas, omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 1. koosolekult, K. Ipsberg teatamata põhjusel 2. koosolekult, J. Järwe teatamata põhjusel 12. koosolekult, Chr. Kaarna isiklistel põhjusel 14. koosolekult, A. Kallas haiguse pärast 4 ja teatamata põhjusel 4, kokku 8 koosolekult, T. Kalbus teatamata põhjusel 1. koosolekult, J. Kana omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 2. koosolekult, P. Keerdo teatamata põhjusel 1. koosolekult, A. Kerem isiklistel põhjusel 4 koosolekult, M. Kiirats teatamata põhjusel 3. koosolekult, K. Koemets isiklistel põhjusel 2. ja teatamata põhjusel 11. kokku 13. koosolekult, H. Kruus haiguse pärast 1., teatamata põhjusel 1. kokku 2. koosolekult, J. Kukk teatamata põhjusel 4. koosolekult, J. Lattik teatamata põhjusel 1. koosolekult, O. Liigand perekondlistel põhjusel 3. koosolekult, E. Liivak teatamata põhjusel 3. koosolekult, J. Luiga teatamata põhjusel 1. koosolekult, W. Maaker omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 1. koosolekult, A. Marfeldt teatamata põhjusel 1. koosolekult, J. Meerits omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 2. koosolekult, L. Olesk teatamata põhjusel 14. koosolekult, J. Parik teatamata põhjusel 3. koosolekult, W. Pezold isiklistel põhjusel 2. koosolekult, A. Piip teatamata põhjusel 2. koosolekult, P. Puusepp teatamata põhjusel 13. koosolekult, O. Pärilin teatamata põhjusel 3. koosolekult, K. Päts teatamata põhjusel 11. koosolekult, A. Saar isiklistel põhjusel 6. koosolekult, J. Semm teatamata põhjusel 4. koosolekult, J. Soans teatamata põhjusel 1. koosolekult, A. Sorokin teatamata põhjusel 2. koosolekult, F. Suut teatamata põhjusel 11. koosolekult, G. Tamm haiguse pärast 9. koosolekult, J. Tõnisson teatamata põhjusel 5. koosolekult, A. Uesson teatamata põhjusel 6. koosolekult, J. Uluots isiklistel põhjusel 11. koosolekult, J. Wanja teatamata põhjusel 1. koosole-

kult, A. Weiler teatamata põhjustel 8. koosolekult.

3. Juhataja seletus rkl. J. Allikso erakorralise teadaande kohta. Juhataja K. Wirma: Rkl. Allikso on erakorraliseks teadaandeks kirjalikult sõna küsinud. Et aga see erakorraline teadaanne kodukorra nõudmistega kokkukõlas ei ole, sellepärast ei saa ma herra Allikso'le sõna anda. (Rkl. J. Allikso kohalt: Kas Kommunistilise Tööliisterühma jaoks ei olegi kodukorda? Paremaalt poolt ja keskelt: Miks ei ole, kodukord on terve Riigikogu jaoks). Enne kui meie päewakorras edasi läheme, on uue kodukorra § 42 põhjal Riigikogule teatada, missugused seaduseelnõud on sisse tulnud ja Riigikogu juhatusel poollis komisjonidesse edasi antud. Ma palun sekretääri nende seaduseelnõude nimekirja ette lugeda.

4. Teadaanne komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. Sekretäär A. Tupita (loeb): Seadus vähemusrahwaste hariduse kohta — rkl. M. Bock'i, W. Pezold'i, G. Stackelberg'i, H. Koch'i ja H. Pöhl'i ettepanek — üleüldisesse ja sealt hariduskomisjoni.

2. Seadus autonoomsete vähemusrahwaste ühenduste kohta Eesti wabariigis — rkl. M. Bock'i, W. Pezold'i, G. Stackelberg'i ja H. Pöhl'i ettepanek — üleüldisesse komisjoni.

3. Seadus mõnede muudatuste kohta tulumaksu-seaduses — Wabariigi Walitsuse ettepanek — rahaasjanduse komisjoni.

Sekretääri kohale asub abisekretäär J. Bergman.

5. Eesti wabariigi 1921 a. eelarwe 6.762.440.300 marga suuruses — Wabariigi Walitsuse ettepanek. Rahaminister G. Westel: Austatud Riigikogu liikmed: Tänase päewakorra I-se punkti all on arutusele määratud riigi 1921 aasta kulude ja tulude eelarwe. Ma arwan, et kui wanades, majandusliselt hästi korraldud ja poliitiliselt arenenud riikides igaaastast riigi eelarwet laiemate kodanikkude ringkondade poolt suure huwitusega ja põnewusega oodatakse, — siis peaks see meie juures, kus õieti wabariigi kestwuse ajal walitsus, esimest korda eelarwega esineb, weel suuremal määral sündima. Sellepärast lubatagu mulle, enne, kui Riigikogu

selle eelarwe läbiwaatamisele ja läbiarutamisele asub, üksikasjalisemalt selle eelarwe juures peatada, ja väiendawalt rahwaesituse tähelepanu juhtida üksikute eelarwe külgede peale, mida arwude ritta seadimise läbi meie enam-wähem selgemalt suudaksime walgustada. Kõige pealt ei saa ma kuidagi wiisi rõhutamata jätta, et see esimene eelarwe, mida 1921 aasta jaoks kokku oleme seadnud ja Riigikogule ette pannud, see eelarwe on õieti arwuline peegeldus nendest erakordsetest aegadest ja oludest, milledes meie oma riigi rajasime. Kuigi need erakorralised olud ja ajad osalt ainult reflektooriliselt praeguse silmapilgu peale mõjuwad, siis ei wõi ka ometi salata, et nende mõju edasi kestab ka praegu. Ja see ei ole mitte ainult meie juures, see on praegu kogu maailmas. Need ajad, mis mööda läinud, pikad aastad, kus ilmasõda möllas, need ajad on põhjapanewaid ja kaugeleulatawaid uuendusi päewakorrale tõstnud Euroopas ja ka meil; oli tarwis endise olukorra uuendamist ja sõja läbi löödud haawade parandamist käsile wõtta. Nõnda on siis arusaadaw, et Lääne-Euroopas majandusline pilt praegusel ajal sootu teine on, kui ta oli enne sõda. Ka meil on see pilt hoopis teine, sest peale üleüldiselt wapustuste, mis meie pidime läbi elama enne wabariigi asutamist, — osa wõttes suurest ilmasõjast, mis oma kurnawaid ja laastawaid jälgi meile nii palju jätnud, — oleme meie pidanud läbi tegema kaks suurt sõda, kaks meie kohta suurt sõda; kahel frondil oleme meie pidanud sõdima ja oma iseseiswuse eest wõitlema; — see on jäljed järele jätnud, mis ühe ehk kahe aastaga ei kao, waid mis reflektooriliselt tulewiku peale mõjuwad, praegu, ja wõib olla, weel mõnegi aasta. Pealegi ei tohi meie unustada neid olusid, milledes meie oma iseseiswuse ja riigi rajasime, milledes meie riigi ülesehitamisele asusime. Ma tähendasin juba, et see sündis sõja leekiwal tulel, see sündis mõök ühes ja tööriistad teises käes; nii hakkasime meie tööle. (Rkl. J. Allikso kohalt: Tööliste were peale). Pealegi pidime meie riigi looma, rajama hoopis teistsugustel oludel, kui suuremas osas mujal mail, — teised maad wõtsid üle endise süsteemi terve suure aparaadiga, meil oli aga seal tühi koht, meie wõisime ainult üle wõtta seda, mis wõib olla teatavate olude tõttu oli ajaluliselt loodud, meie wõtsime üle sõjaaegsed organisatsioonid, kuna meil ei olnud riiklist aparaati, niisama, nagu ei olnud seda teistel wäikeriikidel, mis Ida-Euroopa riiklistel wareme-

tel asutatud; ma räägin Lätist ja Leedust, Soome igatahes oli paremas seisukorras sellepolest, sest Soomel oli, — ehk ta küll poliitiliselt välispidiselt iseseiswat elu ei elanud, — siiski paarisajaaastane sisemine riikline minewik seljataga, ja see asetas teda hoopis paremasse seisukorda iseseiswa riigi loomisel. Paremas seisukorras oli ka Poolamaa, ehk ta küll pärandusena üle ei wõtnud Poola riiklist aparaati, siiski olid temal minewiku traditsioonid ja omad teatavad rahwuslised kogemused walitsemise alal, kuna meie aga pidime riiki luues wälja walima seda, mis meie oludele kõigeparem ja kohasem; loomulikult on selle tõttu ka meie riikline majapidamine teatavas mõttes ette määratud, vähemalt mõne lühema aja peale.

Need eelarwe numbrid ei ole mitte wõetud kusagilt õhust, waid nad on suuremalt osalt ette dikteeritud nendest oludest ja nendest ülesannetest, millele meie praegu andunud, nad on teatavas mõttes miinimum sellest programmist, mida praegune walitsus ja Riigikogu praeguse walitsemise süsteemi juures tahab teostada. Arwan, et kui üksikasjalisemalt oma eelarwe numbrid tahame kaaluda ja läbi waadata, siis sellest seisukohast wälja minema peame. Üksikasjaliselt oma eelarwet waadates, mis tänawu aasta ühes tema korraliste ja erakorraliste kuludega 6 miljardi 700 miljoni Emk. ehk ümmarguselt arwatud 110 miljoni Eesti kuldmarka kuldfrangi pariteedi järele tasakaalu on wiidud. See on suur summa, mis wastaks meile lähedalseiswa Daani riigi ennesõjaaegsele 1906 wõi 1908 a. eelarwele. See eelarwe oli ümmarguselt wõetud 78 miljoni Daani krooni ehk teiste sõnadega 110 miljoni kuldfrangi. Nagu ma juba tähendasin, on meie eelarwes korrallised ja erakorralised kulud koos. Enne sõda ei tunnud riigid erakorralisi kulusid sel wiisil, nagu meie neid tunneme. Erakorralised kulud olid siis tõesti erakorraliste ettevõtete jaoks, kas mõne raudtee ehitamiseks ehk sõjawäelisteks otsustatuteks. Kuna Daani riik, kes ei ole suurriik ega militaristiline riik olnud, meile wõrdluseks kõlbab, siis wõiks tema ennesõjaaegset eelarwet wõrrelda meie tänawuaastase korraliste kulude eelarwega, mis wälja teeb 4 miljardi 800 miljoni Eesti marka ehk kuldfrankides wõi kuldmarkades 80 miljoni kuldmarka. Daani kroonides oleks see kuldfrangi pariteedi järele 56 miljoni Daani krooni. Kui meie tahame absoluutset summat wõrrelda, siis wõiksime öelda, et meie korralline eelarwe on vähem, kui Daani

riigi eelarwe absoluutselt. Meie korralline eelarwe on ainult 56 miljoni Daani krooni, kuna Daani riigi eelarwe oli, nagu juba tähendatud, ligi 80 miljoni. Daanimaa, kes aasta 10 kunni 12 eest on oma kuludeks wälja annud 80 ehk täpisepealsemalt 78 miljoni krooni, on pidanud sõjaajal wälja andma palju rohkem selle peale waatamata, et tema maailma sõjast aktiivselt osa ei wõtnud. Mul on wiimane Daani eelarwe 1920 a. kohta, mis on tasakaalu wiidud 637 miljoni krooniga. Siin tuleb muidugi arwesse wõtta Daani krooni langemine kuldawäärtuse wastu; peale selle näitab aga see, et kuld oma ostujõu praegusel ajal — suurel määral on kaotanud. Need on üksikud wõrdlused, et pilti anda meie eelarwest. Kui meie üksikasjaliselt oma eelarwe arwud oleme läbi waadanud, siis saaksime ehk ületõlise kokkuwõtte teha ja teda teiste eelarwetega weel wõrrelda.

Kõige pealt tahaks ma, austatud Riigikogu liikmed, teie tähelepanu juhtida riigi erakorraliste kulude peale. Erakorralised kulud on kokku wõetult ümmarguselt 1 miljard 940 miljoni marka. See summa teeb kogu eelarwest 28% wälja. Ma tähendasin juba enne, et teatavad arwud on dikteeritud teatawatest oludest. Lääne-Euroopa riikide eelarwes on praegusel ajal suured summad majanduslise elu ülesehitamiseks. Ma wõin tähelepanu juhtida Prantsusmaa eelarwe peale, kus majanduslise elu kordaseadmiseks määratud summa teeb wälja 35% kogu eelarwest. Belgias on see summa 42% ja Inglismaal, kes sõja all vähem on kannatanud, 3%. See 28%, mis meil on ette nähtud, see on ka riiklise ja majanduslise elu ülesehitamise kulu. Kui meie erakorralise eelarwe üksikuid arwusid läbi waatame, siis näeme iga arwu juures, mis tema iseloom on. Rahaministeeriumi wäljaminekutes on wõlgade tasumine ja wõlgade protsent. Siin on 120 miljoni Soome laenu ja umbes 30 miljoni Prantsuse laenu tasumine. Ülejäänud summa on wõlgade protsendid. Igaüks teab, kuidas need wõlad on tekkinud. Soome laen tekkis meil wabadussõja ajal, Prantsuse laen on samuti sõjaline, mille protsendid on samuti tekkinud sõjapidamise läbi. Nii et sellest juba näeme, et selle rahaministeeriumi wäljamineku juures on wõlgademaksmine, mis meie riigi loomise ja sõja läbi on tekkinud. Kui meie waatame teedeministeeriumi eelarwet, siis on siin erakorralisteks kuludeks 135 miljoni paigutatud. Ministeerium on seda raha nõudnud sildade ehitamiseks ja teede

parandamiseks. Muuseas on siin õige suure arvuna ilmunud Narwa silla ehitamine, siis veel wedurite ehitamine ja teede kordaseadmine, mis kannab rohkem wõi vähem suurema kapitaalremondi iseloomu, kuna harilikud remondid on korrallisesse eelarwesse paigutatud. Haridusministeeriumil on oma erakorrallised kulud ka just kapitaalremontide ja ehituste näol, mis tema oma üksikute hoonete juures peab tegema. Kaubandusministeeriumi kulud 53 miljoni on suuremalt osalt sadamate kordaseadmiseks ja wabasadamade ehitamiseks. Siseministeeriumil — 181 miljoni, mille seas on riigikoguhuone ehitamine; see on lõwiosa sellest summast, kuna teised summad niisamuti majade kordaseadmiseks ja kapitaalseteks paranduseks on määratud. Mis sõjaministeeriumi eelarwesse puutub, siis on selle 320 miljoni all mõeldud sõjatagawarade muretsemist.

Lahutatud on riigi keskasutuste erakorrallised kulud keskasutuste operatsiooni summadest. Nemad iseenesest on ju eelarwe seisukohast wäljaminekud — kulud, sest nemad lähewad riigikassa kaudu wälja. Kuid mina arwasin õigemana olewat neid lahutada, sellepärast et nende iseloomus teatud wahe on. Nemad on endistel aastatel, kus meie eelarwed sisse anti, eelarwetest hoopis wälja jäänud, ainult joonealustena sisse paigutatud. Kuna meie eelarwe seisukohast neid tingimata sisse paigutama peab, ja et seda iseloomu lahkiminekut alla kriipsutada, sellepärast peame neid lahutama teistest eelarwe-summadest. Kõige pealt on rahaministeeriumi eelarwes 346 miljoni marka. Kui seda üksikasjaliselt analüüeerida, siis leiame, et see summa seisab kolmest suurest arvust koos: üks arw — 240 miljoni on Eesti panga põhikapitaali suurendamiseks määratud, teine — 76 miljoni on ette pandud omawalitsuste asutustele laenuandmiseks, ja kolmas — 30 miljoni on uutele riigirentnikkudele laenuandmiseks määratud. Loomulikult, kui meie neid summasid waatame, siis ei ole nad kindlad wäljaminekute arwud, waid nemad sisaldawad eneses teatawas mõttes kapitaali paigutamist. Kuigi see raha wälja läheb riigikassast, peab tema selle juures otsekohesest loowat tööd tegema. Wõtame kõige pealt Eesti panga kapitaali suurendamise. Eesti pank on töötanud selle kahe aasta jooksul wäikese kapitaaliga 10 miljoni Eesti marga suuruses. Tol ajal, kui ta asutati, oli see, muidugi, suur kapitaal, sellepärast, et siis oli Eesti marga ostujõud

umbes 50 korda suurem kui praegu. Kuna pank pidi töötama nii wäikse summaga, siis oli temal tungiwalt tarwis, et riik temale opereerimiseks suuremaid summasid andis. Neid summasid on Eesti pank kõige pealt tarwitanud laenuandmiseks riiklistel ülesannetel ja omawalitsuse asutustele. Siis on ta neid tarwitanud riiklisel soowitusel kaubanduse ja tööstuse finanseerimiseks ja on neid tarwitanud eraklientidele laenuandmiseks. Kui wõtta üleüldiselt neid summasid, mis omawalitsuse asutused Eesti panga kaudu on saanud, siis teeks see õige suure summa wälja, see oli kunni 1. aprillini 160 miljoni ümber. Pealegi on veel suuremad summad antud tarwitajateühisustele, nagu keskuühisuste liidule ja teistele, et nendele ühis-tegelistele asutustele ja vähematele eraette-wõtjatele, kellel suuremad kapitaalid puuduwad, wõimalust anda tööd teha. Suuremaid summasid on antud ka sekwestreeritud Pärnu kitsarööpalise raudtee parandamiseks. Kõigi nende summade üleslugemine wiiks meid liiga kaugele.

Analoogiline nähtus on ka kaubandus-tööstusministeeriumi eelarwe oma 333 miljoniga. Selles eelarwes figureeriwad summad on oma iseloomu poolest sarnased endistele, kuid ainult selle wahega, et nemad mahutatud majandusliste ette-wõtete finanseerimiseks, mille peremees on riik, nagu kütteainete keskkomitee, sadamatehased, riikline põlewkiwitööstus jne. Need on õieti ette-wõtted, mis töötawad samal sihil ja samade juh'inööride järele, nagu eraette-wõttedki.

Nii kokku wõttes meie erakorrallisi kulusid, näeme, et siin on kulude ja wäljaminekute tegemist, mis peawad nagu Lääne-Euroopaski rekonstrueerima meie majanduslist elu. Kui meie edasi läheme korraliste kulude eelarwe juure, siis näeme, et eelarwe lõpeb, nagu ma juba tähendasin, nelja miljardi kaheksasaja miljoni margaga. Ma tõin alguses wõrdluse Daani eelarwega, kuidas see rahua ajal oli. Nüüd oleks huwitaw siin ka üksikuid asutusi ja ministeeriumisid wõrrelda protsentuaalselt. Muidugi mõista, ei ole mitte wõimalik kõiki eelarwe arwusid kõrwti seada ja wõrrelda, sellepärast, et igas riigis on ju teatawas mõttes üksikud walitsemise harud indiwiduaalsed. On üksikuid asutusi, mis rohkem ehk vähem igalpool ühte ja samu funktsioone täidawad, nagu näituseks, kohus, hariduslised ja teised asutused. Mitmed asutused olenewad sellest,

kuidas teatud süsteem wastawas maas on. Ma olen võimalikuks pidanud ka sõrdle-waid andmeid koguda nende asutuste kohta, mis rahualjal seal ja meil praegu ühed ja needsamad on. Näituseks, võime võtta riigi kõrgemat võimu, selle all mõistame meil Riigikogu ja Wabariigi Walitsuse kantseleid, kuna Daanis sinna juure weel kuningas oma hoowiga tuleb. Mainitud kulu teeb wälja meie korralises eelarwes 0,8%, kuna ta Daanis 1,6% oli. Sellega siis meil kaks korda odawam wõrreldes Daaniga. Riigiwõlgade protsent oli Daanis 9% eelarwest, kuna meil aga riigiwõlgade protsendiks 7% eelarwest läheb. Järgmine asutus, mida wõrrelda wõiks, oleks haridusministeerium. Daanimaal tegi see wälja 8% eelarwest, kuna meil tema 5,7% on. Kohtuministeerium oli Daani eelarwes 8%, kuna meil tema ainult 4% on. (Rkl. J. Allikso kohalt: Meil mõistab kohut kaitsepolitsei). Kaitsepolitsei käib meil siseministeeriumi alla, ja selle wäljamineku protsent on ka meil wäiksem, kui Daanis. Meil teeb ta wälja 6% eelarwest, kuna ta Daanimaal 9% oli. Sõjaministeeriumi eelarwe oli Daanis sel ajal 23% eelarwest, meil aga on ta 32% korralisest eelarwest. Kui meie sõrdleme oma sõjawäelist eelarwet, siis on see loomulik, et meie ja Daani wahel suur wahe on koha suhtes, kus meie asume, niisama ka aja poolest, kui meie waatame, kuidas meie sõjawäe eelarwe kogusumma aastate järele koondunud on, siis näeme, et 1919 aastal, kus sõda oli, tegi see kulu 80% eelarwest, 1920 aastal oli ta 55% tegelikkudest wäljaminekute, (eelarwes oli protsent wähe suurem). Täna wu aasta on sõjaministeeriumi wäljaminekute eelarwe kogu eelarwest 28%, kuna 32% on ta korralisest eelarwest. Kokku wõttes on meie korraline ja erakorraline eelarwe, nagu ma juba tähendasin, kuue miljardi kaheksasaja miljoni ümber.

Huwitaw oleks wast wõrrelda eelarwesu-mmasid, nagu nemad olid enne sõda ja pärast sõda teistes riikides. Muidugi mõista, lähewad üksikud asutused teatud maadel jällegi oma iseloomu poolest lahku. Kui meie kokku wõtame kohtu-, sise-, wälisministeeriumi, riigikontrolli ja kõrgema riigiwõimu, — sarnased asutused on Lääne-Euroopas kokku wõetud Brüsseli konwentsi andmete järele kodanlise walitsemise kulude all, — siis teewad nad meil kogu eelarwest 13% wälja. Nende arwude wahel on üksikutes maades suur wahe

nüüd ja enne sõda. Näituseks on tema Belgias ainult 5,7%, kuna ta enne sõda 25% oli. Prantsusmaal on ta 6,7%, kuna enne sõda oli 21,6%. Itaalias nüüd 16%, enne sõda 19%, Rootsis oli ta 21%, enne sõda 22%, Norramaal on tema wäga wäikene 2,6% ja enne sõda 4,8%, Daanis oli ta enne sõda 24% ja 24 juure on ta ka jäänud, Soome kohta on ainult nüüdsed teated, ennesõjaaegseid teateid ei ole. Siin võime näha, et üksikud eelarwed Lääne-Euroopas wäga muutunud on. Just ennesõjaaegseid pärast ilmasõja aegsete eelarwetega wõrreldes.

Kui meie waatame sõjawäelisi eelarweid, siis on siin nähtus ümberpööratud: enne sõda oli sõjawäeline eelarwe õige tuntawalt suurema protsendiline s. o. tegi suurema protsendi kõigest wäljaminekute wälja, kui pärast sõda. Osalt wõib olla ka sellepärast, et on üksikud sõjawäeharud wähenatud. Erakorralised eelarwed on peaaesjalikult sellepärast nii suured, et sinna on paigutatud wäga suured wäljamineku summad ülesehitamise kuludeks. Nendes maades, kust sõda on üle käinud, nagu Belgias ja Prantsusmaal, ja mõnedes teistes Lääne-Euroopa riikides, ka Itaalias. Pealegi on sinna juure tulnud weel õige suured wõla-protsentide koormad, mis eelarwet wäga koormawad ja suureks teewad. Belgias oli sõjawäe kulude protsent enne ilmasõda 22% üleüldisest eelarwest, nüüd on see 8,6%, Prantsusmaal oli tema 40%, nüüd on see 12% peale alanenud, Itaalias oli 25%, nüüd 23%, Inglismaal oli 44%, nüüd 16,8%, Rootsis oli ta 30%, nüüd 22%, Norras oli ta 25%, nüüd 10,6% peale alanenud, Daanis oli ta 24%, nüüd on ta 10%, Soomes oli ta Wene ajal 12%, see tuli sellest, et Soomes ei olnud Wene walitsuse ajal oma sõjawäe, waid oli teataw maks, mis Soome riik Wene riigile sõjawäeteenitusest wabastamise eest pidi maksma. See tegi 12% kõigest tema eelarwest, kuna minewal aastal oli ta sõjawäe eelarwe 21,7% kõigest eelarwest; Kreekemaal on protsent wäga suur — 61%, niisama määratu suur on ta ka Poolamaal. Muidugi ei wõi öelda, et need andmed täpisealt õiged on, aga nad annawad ikkagi teatawat pilti. Pean tähendama, et ennesõjaaegsed andmed muidugi õige laialt saada on, nad on igas wanemas raamatus leida, kuna praegusel ajal andmeid raskem saada on ja nende andmete täielise õiguse eest wastutada ei saa.

Kui meie nüüd vaatame oma kulude eelarwet, mis, nagu ma ütlesin, kuue miljardi 700.000.000 lõpeb, ja nüüd oma tulude poole pöörame, siis peame kõige pealt peatama jääma meie otsekoheste ja kaudsete maksude juures. Ka siin oleks huwitaw võrrelda meie maad, meie otsekohesteid ja kaudseid maksusid teiste maadega. Siin peab tunnistama, et tulud, mis meie otsekohestest ja kaudsetest maksudest saame, on teiste maade samade sissetulekutega võrreldes vähemad. Meil Eestis on, kui meie otsekoheste maksude alla arwame tulumaksu, ärimaksu, liikumata waranduse maksu ja pärandusmaksu, nende sissetuleku summa 648.000.000. Kaudsed maksud ilma piiritusmaksuta teewad välja: sissetulekud tollist — 395.000.000 — tempelmaksudest 140.000.000. — ja teised mitmesugused maksud kokku 225.000.000. — summas 820.000.000. Kui meie piiritusmaksu 200 marka liitri pealt arwame, ja arwesse wõtame, et juuakse aastas 3 miljoni liitrit, siis oleks piiritusmaksu 600.000.000. — Kui meie oma maksud elanikkude peale jagame, siis tuleb otsekohesteid maksusid iga üksiku inimese peale 498 Emk. ja kaudseid maksusid 630 Emk., see on ilma piirituseta, kuna piiritusmaksu tuleks inimese peale umbes 460 marka. Kui meie neid maksusid võrdleme niisamasugustega teistes maades, ja neid dollarite peale ümber arwame, siis saame, et Eestis maksetakse otsekohesteid ja kaudseid maksusid kokku 3 dollarit ja 76 tsenti hinge pealt; siia juure tuleks piiritusmaks, mis umbes $\frac{1}{2}$ sellest on, s.o. $1\frac{1}{2}$ dollarit; sellega maksame siis kõiki otsekohesteid ja kaudseid maksusid umbes 5 dollarit ja 3 tsenti. Kui meie nüüd võrdleme seda teiste maadega, siis näeme, et kõigis maades, kust mul andmed on kogutud, on need maksud suuremad. Üksikutes maades on otsekohesteid maksud, teistes aga kaudsed maksud suuremad. Wõtame näituseks, Belgia, Belgias iga elanik maksab otsekohesteid maksusid 102 franki ja kaudseid maksusid tuleb 72 franki inimese peale, ehk kui meie seda dollarites arwame: otsekohesteid maksusid 7,1 dollarit ja kaudseid maksusid 5,1 dollarit, kokku 12,2 dollarit inimese peale, kuna meil see arw oli 5,31 dollarit. Prantsusmaal maksetakse veel rohkem kui Belgias, kuna seal ümberpöörduvalt on, nimelt maksetakse rohkem kaudseid maksusid, kui otsekohesteid. Otsekohesteid maksusid tuleb 166 franki inimese pealt, kaudseid 208 franki, ehk seda dollarites arwates — 11,1 ja 13,8 dollarit, kokku 24,9 dollarit inimese peale. Daanis on otsekohesteid

maksud suuremad, 103,8 krooni ja kaudsed 73,3 krooni, ehk dollarites 14,9 ja 10,5 dollarit, kokku 25,4 dollarit. Soomes tuleb otsekohesteid maksusid 100 marka, kaudseid 142 marka ehk dollarites 3,1 ja 4,4 dollarit, kokku 7,5 dollarit. Kreekamaal on otsekohesteid maksusid dollarites arwatud 1,6 dollarit inimese peale ja kaudseid maksusid 4 dollarit, kokku 5,6 dollarit. Inglismaal tuleb õieti kõigerohkem maksusid inimese peale. Seal on otsekohesteid maksusid 48,9 dol. ja kaudseid 27,7 dol., kokku 76,6 dol. inimese peale. (Rkl. M. Martna kohalt: See ei näita mitte midagi ära!) See on väga õige, et ta mitte kõike ära ei näita, aga ometi näitab ta midagi, olgugi et wahed on olemas teatawate elunõuete ja eksistentsmiinimumide wahel; ta annab igatahes oma jagu pilti. Igatahes arwan mina, et meil ikkagi kaudsed ja otsekohesteid maksud eelarwe-summaga võrreldes annawad väikese summa. Ma wõiksin juure lisada, mis puutub tulumaksusse, siis on meil eelarwesse üles wõetud 402 miljoni. Sellest on kalkuleeritud minewa aasta peale, tähendab 1920 a. peale, tulumaksu 1919 a. tulude järele 100 miljoni ja 1920 a. tulude järele 1921 a. tulumaksuks 300 miljoni, s. o. kokku 400 miljoni. See summa on wõetud selle peale vaatamata, et ometi maksuinspeksiooni materjaalide järele, nimelt deklaratsioonide järele ehk jälle maksukomiteede määramise järele, palju suuremad summad välja tuleks. (Rkl. M. Martna kohalt: See on tõsi). See ei ripu sellest ära, et meil, wõib olla, maksuprotsent väiksem on, kui teistes maades, aga ta on tõepoolest suurem. See on sellest, et meil ei osata maksusid kätte saada. (Rkl. M. Martna kohalt: Ei osata välja rehken-dada). Ma arwan, et rehkendatakse välja küll, aga meil osatakse palju paremini warjata ja sellega tuleb kahjuks iga sammu peal rehken-dada. Ma ei taha sugugi maksu väljaarwamise wiisi apologet olla, ma ei salga sugugi, et meil see terwe instituut veel uus on, et meil need inimesed, kes seda maksu wõjawad, niisama ka need, kes teda peawad maksma, küllalt ette valmistatud selleks ei ole, selleks küpsed ei ole. Muidugi mõista oleks absurd öelda, et kõik, kes seda maksu nõuawad, wigu ei tee. Teisest küljest peab aga ütlema, et ka need, kes seda maksu maksawad, mitte ajakõrgusel ei seisa, ja et meie ei saa neid maksusid kätte, mis inimesed meil õieti maksma peaksid. Mina ei taha just mitte selle süsteemi kaitseks olla, temal on kahtlemata oma suured wead, ja ma arwan,

et neid peaks parandama. Aga meil on ka palju teisi wigu tehtud ja on neid parandatud. Kuid ma arwan, kas ehk ei ole liig wara ühist ja otsekohest tulumaksu läbi wiia; minule paistab, et see maks weel mitte päris ajakohane ei ole.

Wõtame nüüd teised maksud. Meil on, näituseks, etteheiteid tehtud, et liikumata waranduste maks meie eelarwes liig wäikeses summas figureerib, umbes 38 miljoni. See on maks liikumata waranduste pealt, mille wäiksem osa on linnamajade maks, kuna õige suur osa sellest on maamaks. Ma ei taha ka salata, et maamaks liig wäikene on, seda wõiks ja peaks tulewikus tõstma. Tuleks tähelpanu juhtida sellepeale, et põllumehed meil õieti tulumaksu selle järele ei maksa, kuidas seaduses mõeldud on. Õeldakse, et põllumees peaks kõik oma sissetulekud ja wäljaminekud üles kirjutama, kõik oma kanamunad ja piimatoobid, kuid see on wõimatu; temal raamatupidamist ei ole. Aga ma tahaks weel selle peale tähelpanu juhtida, et kui meie seda maamaksu hakkaksime wõtma kõrgemal määral, siis tuleks meil õige palju pahaandusi, sellepärast et meil maa praegu weel hinnatud ei ole. Meil on Lõuna-Eestis, endises Põhja-Liivimaal, uuem hindamine olemas, nõndanimetatud maksurublade järele. Kui ma ei eksi, on see töö alles sõja ajal 1915 a. lõpetatud. Põhja-Eestis aga on meil õige wananenud hindamised — adrasajandikkude järele, mis enam tegelikudele oludele ei wasta. Sama lugu on ka Saaremaal, kuna maad Petserimaal ja uutes Naroowa-tagustes waldades hoopis hindamata on. Aga kui meie küsime, kui palju uus hindamine meile maksuma läheks, siis peaksime selle asja juures natuke peatama jääma. On eelarwe tehtud, minu arwates on see eelarwe wäga optimistliselt tehtud ja kokku on arwatud, et maawäärtuse kindlakstegemine Põhja-Eestis, Petserimaal, Naroowa-tagustes waldades ja ka Saaremaal tuleks maksuma meil 50 miljoni marka ja wõiks 4—5 aasta jooksul läbi wiia. Mina isikliselt arwan, et see eelarwe on liig optimistline, kui ma ei eksi, maksis Liivimaa ja nimelt Põhja-Liivimaa maahindamine 1 miljon kakssada tuhat kuldrubla, see oleks meil praeguse kursi järele umbes 3 korda rohkem. Wene walitsuse ajal on ka Põhja-Eestimaa kawalitsus olnud seda maahindamist läbi wiia ja selleks olla hoopis suuremad arwud määratud, midagi 3 miljoni rubla taolist. Igatahes hakati Lõuna-Eestis tööga waremini peale ja sellepärast olid tingimised

paremad, sest elu oli odawam. Kui meie ka aru saame ja kui meie seda ka õieti teame, et siin omajagu puudusi on, siis peame meie aga ka nende puuduste kõrwaldamise juures silmas pidama neid kulusid ja tööd, mis teha tuleb; pealegi nõuab see aega, mis minu arwates ka loomulik on.

Kui meie nüüd edasi läheme, ja oma otsekoheseid ja kaudseid maksusid waatame, siis oleks tempel-kohtu- ja kantseleimaksud, mis siin umbkaudselt 140 miljoni ümber on hinnatud, ja ma arwan, et ka need maksud ei ole meil mitte kõrged. Need maksud on igatahes paljudest teistest hoopis odawamad, wõrreldes endiste aegade maksudega. Terwe elu on palju kiiremini tõusnud kui need maksud, ja ma arwan, et neid wõiks tõesti selle eelarwe kattedeks tarwitada. Mis tollidesse puutub, siis on tollid terwe aasta jooksul mitmeti muudetud sellepärast, et nad osalt pidid fiiskaalseid sissetulekuid andma, osalt reguleerima meie wäliskaubandust, olid teatavas mõttes meie waluuta poliitikaga lähemas ühenduses. Kui nüüd endine tollitariif läbi waadati ja uus tariif wälja töötati, tegi selle juures komisjon terwelt kolm kuud tööd. Sinna komisjoni olid kutsutud mitmesuguste huwide esitajad, nimelt walmistajad ja kauplejad ja tarwitajad; muidugi mõista lähewad nende huwid tolli mõttes mitmeti lahku. (Rkl. M. Martna kohalt: Ja parlamendis ei teatud sellest midagi!) Nagu ma ütlesin, olid selles komisjonis mitmesugused huwid esitatud ja riigiwõim pidi hoolitsema, et tollitariif wõimalikult kõiki rahuldaks.

Mis puutub järgmisesse kategooriasse, nimelt tuludesse riigi ettewõtetest, siis on siia kõigesuuremad arwud paigutatud. Üks kõigesuurematest on sissetulekud piirituse ja eetri müügist ja see on põhjust annud seletada, et meie riigil on nõndanimetatud joobnud eelarwe. Paistab, et see natuke liialdatud on, sest purjus ta just ei ole. Kui meie siin juures wõrdleme wiinamiüki teiste maade andmetega, siis on meie rahwas päris kaine. Minul ehk neid kõigeuuemaid teateid ei ole, aga minul on olemas wõrdlewad teated, kuid ma ei garanteeri selle eest, et nad täpipealsed oleksid. Ma arwan, et siin on wististe karskustegelasi, kes wäga palju sellel alal töötawad. (Wahelhüüe: Ernits, karskustegelane!) Nii et need mind parandada wõiksid. Minu käes tarwitada olewad andmed on wäga wanad, nimelt 1907 ja 1908 aastast, aga sellest ajast wõib karskusliikumine rohkem edasi jõudnud olla. Andmed piiri-

tuse tarvitamise kohta räägiwad, et Daani maal joodi 1908 a. puhast piiritust 6,4 liitrit inimese peale, ja peale selle veel 97 liitrit õlut, Saksamaal joodi piiritust 3,8 liitrit ja 117 liitrit õlut, Prantsusmaal joodi piiritust 3,5 liitrit ja 36 liitrit õlut. (Rkl. M. Martna kohalt: Kelle teated need on?) Kelle teated need on, ma ei tea, aga nad on wõetud raamatust: Vörterbuch der Volkswirtschaft 1908 a. Ameerika Ühisriikides joodi 2,7 liitrit piiritust ja 80 liitrit õlut, Norras joodi 2,5 liitrit piiritust. Suur-Britannias joodi 2,3 liitrit piiritust ja 125 liitrit õlut. Eestis antakse tshekiwiina praegu wälja $\frac{1}{2}$ toopi täiskaswanud inimese peale kuus (Wahelhüüe: Aga ilma tshekita?) Kust seda saab, on wäga hästi teada ja tarwidus tema järele juba on, kuid ma räägin siin tshekkidest, ja sellega saab $\frac{1}{2}$ toopi kuus, see on 6 toopi aastaks iga täiskaswanud meesterahwa peale ehk $1\frac{1}{2}$ toopi iga inimese peale, mis üleüldse teeks wähem, kui kaks liitrit inimese kohta. (Wahelhüüe: Kas samogon ka juure arwatud?) Selle peale tahtsin tähendada, et samogon meie riigile tulude asjus kahjulik on, sest riik ei teeni selle pealt mitte midagi. Samogonile peaks selles mõttes just lõpu peale tegema sellega, et riik ise nii palju alkoholi annab, et samogoni konkureerides, wälja tõrjub. Minu andmed, wõib olla, ei ole mitte nii täpisead, kuid meil Eestis ei tarwitata sugugi nii wäga palju alkoholi teiste maadega wõrreldes. Õlut ei jooda meil, näituseks, kuigi palju, kuna Daanis 97 liitrit inimese kohta tuleb. Üleüldse on arwatud aktsiisi sissetulekuid 25 miljoni marka. Rehkendage, et 1 toop maksab umbes 10 marka aktsiisi, siis tuleks wälja $2\frac{1}{2}$ miljoni toopi, ehk 3 miljoni liitrit, mis Daanimaaga wõrreldes, õige wäikene on.

Teisteks sissetulekuteks on meil arwatud riigi metsad, sissetulekud maadest, hoonetest ja kroonumõisadest. Sissetulekud raudteedest on 700 miljoni, mis minewa aastaga wõrreldes palju suuremaks on saanud. Kuid meil on ka konjunktuur sellest ajast muutunud ja kaubawedu ja raudteeliikumine on suurenenud. Posti ja telegraafi kulud on 221 miljoni. Mitmesugused sissetulekud on 50 miljoni. Terwe teedeministeriumi wäljaminekud on meil, peale erakorraliste, arwatud 928 miljoni. Raudtee peab tänawu omaga wälja tulema ja weidi üle jätma. Kokkuwõttes annawad meie korralised sissetulekud $4\frac{1}{2}$ miljardi. Korralised tulud on kuludest wähemad.

Nagu ma ütlesin, on meil puudujääk 314 miljoni. Meil on veel erakorralised kulud ja need on mul üles loetud. Nende katteks tulewad siis ka erakorralised allikad otsida. Tulude hulgas on meil põllupangas laenu tagasimaks 10 miljoni marka. Laenupiletite müük on paigutatud erakorraliste sissetulekute hulka. Summad, mis olid riigikassas peale 31. detsembri olid Eesti waluutas 127 miljoni marka renteides ja 380 miljoni marka jookswal arwel, suuremalt osalt Eesti rahas. Peale selle on meil mitmesuguseid erakorralisi tulusid olemas, näituseks, waluuta operatsioonidest. Puudujääk on üleüldse üle 1 miljardi ühes wõlgade prolongatsiooniga. Niisugune puudujääk on suur summa, aga kui meie wõrdleme oma eelarwet endistel aastatel tänawuaastase eelarwega, siis ei ole meil põhjust nii wäga pessimistlikud olla, sest teatawas mõttes on siin omajagu progressi paremuse poole. Kui meie wõtame 1919 a. riigikassa aruannet — siis näeme, et riigikassa kaudu on 1919 a. jooksul wälja makstud 714.000.000 marka ja riigikassa kaudu sisse on tulnud 148.000.000 marka — nii et see teeb wälja õige suure kassa puudujäägi, umbes 90%. Eelarwe oli palju suurem, kassa ning nende operatsioonidega kokku, mis raamatutest läbi wiidi, oleks kassa aruanne ümmarguselt 1.100.000.000 marka. Need on wäljaminekud 1919 ja osalt ka 1918 a. Sisse tuli selle aja jooksul ainult 148.000.000 marka. See oli õige suur puudujääk, iseäranis veel, kui meie silmas peame, kui palju maksis meie raha wäliswaluutas tol ajal praeguse ajaga wõrreldes, kus tänawusest puudujäägist tuleks katta 706.000.000 s. o. 17% emissiooniga.

Muidugi oleks siin huwitaw waadata, kuidas on seisukord teistes riikides ja mis-suguses wahekorras on seal emissioon üleüldise eelarwe suurusega. Ma wõiksin ette tuua, et ainult Inglismaal on paberraha wähe liikumas, wõrreldes eelarwega, aga see on ka ainult Inglismaa iseäraldus. Kui meie seda asja aga paralleel teiste maadega waatame, siis näeme, et just Inglismaal riigiwõlg kõigesuurem on, ning üksikul inimesel kõigerohkem riigiwõlga tasuda tuleb wõrreldes teiste maadega. See on õige, et seal küll raha kurseerimine õigem on, aga meie waatame ka seda, et nemad ei kata riigi eelarwet mitte emissiooniga waid sise- kui ka wälislaenuga. Inglismaal on kõigesuurem riigiwõlg teiste riikidega wõrreldes. Kui meie waatame Prantsusmaad, siis oli seal eelarwe 43 mil-

jardi franki ja paberraha oli liikumas 38 miljardi franki, Daanimaal oli 64 miljoni krooni eelarwe ja 58 miljoni krooni paberraha liikumas, sellega 80%, Soomes oli 1920 a. eelarwe 1 miljard 164 miljoni ja paberraha liikumas, sellega 127%. Kui nüüd wõtame Eesti wabariigi eelarwe 6—7 miljardi ja rehkendame kõigesuuremal juhtumisel, kui täis emissioon oleks wälja antud, see oleks umbes 3 miljardi, siis saame ka alla 48% ja näeme, et meil ei olegi nii kohutawalt suurel määral paberraha liikumas. Muidugi ei taha ma selles suhtes Eestit wõrrelda suuremate riikidega, näituseks Inglismaaga, ja ei taha mitte öelda, et meie niisama palju inimese peale wõlgu wõiksite teha, sest et Inglismaal on palju suuremad rikkused ja ka enesele wõib palju rohkem lubada, kui meie, aga tõde on ikkagi, et kui meil ülesandeid on ja need täita tulewad, siis peab iga rahwas ohwrid tooma ja kõik oma jõu kokku wõtma, et seda teostada, mis ta peale hakkab.

Kui meie oma riiki rajasime ja ehk tana hakkasime, siis ei olnud meil ka mitte eelarwet, ei küsitud ega öeldud kui palju see ehk see maksma läheb, waid see oli niisugune spontään tung, ja rahwas nõudis, tahtis ja püüdis sinnapoole, ja on ka wõitnud kõik raskused, mis tee peal olid; ta on kaks sõda pidanud, kahel frondil wõidelnud, mõlemad sõjad wõidurikkalt lõpetanud, ja seda kõike arwesse wõttes, arwan, et ta seda, mis ta nii suurte raskustega wõideldes loonud, seda peab tema ka läbi wiima, peab püüdma selle poole.

Kui meie oma riiki rajasime, siis irwitasiwad meie waenlased ja ütlesid, et see on opereti-riik, mis paari kuu pärast kokku langeb: see pole aga mitte nõnda sündinud, waid ikkagi on siin tekkinud riiklik organism, millestki loodud on tema, ja meie wõime öelda, et majandusliselt oleme ka uude staadiumi astunud, tuues ette täna oma eelarwet. Eelarwe iseenesest on — raamid ja piirid, mis rahwas omale ette seab, missugustes raamides ja piirides ta töötada tahab.

Austatud Riigikogu liikmed! Teie asute sellele tööle ja teie wiimane sõna on ka autoriteetne sõna; teie peate üttelema, kas need süsteemid ja wiisid õiged on, mis meie riiklise aparadi majanduslise korralduse juures läbi wiidud, ja kui on, siis, kas wastab see sellele miinimumile, millena eelarwe esineb. Teie peate oma sõna üttelema, ja selle järele siis astub Eesti riik oma raamidesse, mis ta rajanud, loonud ja sead-

nud oma majapidamise alal. Ma arwan, et kuigi meil ajad on rasked, aga igalpool maailmas on nad rasked, kõik riigid ägawad suurte raskuste all, ka wanad riigid, kellel tuhandeaastane ajalugu seljataga, ja ma olen wõrdlusi toonud, et meie majandusliselt mitte halwemas seisukorras ei ole, kui mõned põlised riigid. Meil ei ole küll ainelisi warandusi nii suuri, kui mõnel teisel wanemal riigil, aga meil on suur jõud olemas, see on meie rahwa püsivus ja tahtejõud, tung iseseisew olla, — ja see on minu arwates kapitaal, millest peame lugu pidama.

(Kiiduawaldused paremal pool ja keskel!)

Juhataja K. Wirma: Kodukorra § 47 järele tuleb Riigikogul otsustada, kas Riigikogu asub kohe selle eelarwe läbiwõttamisele, wõi tuleb eelarwe komisjoni anda. Selle ettepaneku kohta on sõna kahel poolt ja kahel wastu. Ettepaneku tegemiseks on sõna soowinud rks. Allikso, aga ta pole teatanud, missuguse ettepaneku kohta sõna soowib, ja sellepärast ei saa ma temale mitte sõna anda. (Rkl. J. Allikso kohalt: Ma palun sõna sellesama küsimuse kohta.) Olge head.

Rkl. J. Allikso (kom.): Austatud herrad! Kommunistiline Tööliisterühm teeb ettepaneku seda eelarwet mitte komisjoni anda, waid otsekohe tema arutamisele üle minna ja ta tagasi lükata. (Naer paremal pool ja keskel). Sellepärast, et see eelarwe on Eesti töörahwa kurnamise eelarwe, 2½ aastat on riikliselt organiseeritud kodanlus Eesti töörahwa üle walitsenud ilma eelarweta päewast-päewa, teades ainult seda, et tema walitsuse wõimu ülewalpidamine tema pealisesanne on. Kui nüüd kodanlus siin, Riigikogu näol, heaks kiidab selle töörahwa kurnamise tulude ja kulude eelarwe, siis ei paranda see karwawäärtki töörahwa seisukorda, sest teie ja walitsus olete ju üks, niisama kui isa ja poeg taewas üks on. Mis jaoks siis seda silmamoondust, mis jaoks seda eelarwet komisjoni anda, sest teie kiidate selle nii kui nii ikkagi heaks ja annate walitsusele need miljardid, mis tal waja on, et tööliste rahaga werekoerte karjasid ülewalpidada...

Juhataja K. Wirma: Rkl. Allikso, ma teen teile märkuse mittekohaste sõnade tarwitamise pärast.

J. Allikso (kom.): kurnamise kulud tööliste eneste kaela weeretada. Kiitke

otsekohe heaks see põhimõte: mitte ühte penni kodanisele walitsusele.

Rkl. A. Rei (sd.): Ma toetan rhs. Allikso ettepanekut... (Wahelhüie: Ohoh! ...nimelt tema esimest osa: praegu otsekohe eelarwe arutamisele üle minna, mitte aga teist osa. Nagu rahaminister oma kõne eesotsas tähendas, on riigi eelarwe ütle mata tähtis. Isegi wanades, majandusliselt kindlustatud riikides ootawad kõigelaiemad ringkonnad suure huwituse ja põnewusega eelarwet. Seda enam põnewust peab olema meil, sest et, nagu teame, eelarwe arutamisega on harilikult seotud kõigis parlamentides elawad läbirääkimised, kus walgustatakse riigi majanduspoliitilist olukorda. Need läbirääkimised wõiksid kohe algada ja peale neid wõib eelarwe rahaasjanduse komisjoni anda. Üleüldised läbirääkimised annaksid rahaasjanduse komisjonile juhtnõore ja näpunäiteid, direktiive, kuidas seda eelarwet ümber töötada. Kui enne eelarwe komisjoni andmist üleüldiseid läbirääkimisi ei peeta, siis, kardan ma, wõiks rahaasjanduse komisjon eelarwe nii läbi töötada, kui Riigikogu seda wahest ei soowiks. Läbirääkimised tulewad nii kui nii ja ma arwan, et otsarbekohasem on neid nüüd kohe pidada ja siis, kui eelarwe komisjonist tagasi tuleb, ei peeta neid wahest nii pikalt. Sellepärast toetan ma rkl. Allikso ettepanekut selles osas, et otsekohe eelarwe sisulisele arutusele üle minna, see tähendab, et üleüldised läbirääkimised kohe awataks

Juhataja K. Wirma: On ettepanek tehtud eelarwe l. lugemisele üle minna. Muid ettepanekuid ei tehta; ma panen selle hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu on mõned üksikud; nõnda et on otsustatud eelarwe l. lugemisele üle minna.

Rkl. M. Martna (sd.): Ma teen ettepaneku, et läbirääkimised järgmiseks koosolekuks edasi lükataks ja nimelt nendel põhjustel, et meie herra rahaministri kõnet praegu alles kuulnud oleme ja mitte lugeda ei saa. Loodetawasti ilmub ta homme ajalehtedes. Peale selle pole meil mingisugust muud materjaali käepärast peale üleüldiste summade eelarwe kokkuwõttes. Ma loodan aga, et tarwilik materjaal meile täna ehk homme kätte antakse ja siis wõime järgmisel koosolekul läbirääkimisi alustada.

Juhataja K. Wirma: Kas selle ettepaneku kohta sõna soowitakse? Nimelt on ettepanek tehtud täna seda küsimust pae-

wakorrast ära wõtta — nii saan ma sest aru — ja järgmisel koosolekul selle küsimuse juure jälle tagasi tulla. Kas keegi sõna ei soowi? Panen selle ettepaneku hääletamisele. (Rkl. A. Jürman kohalt: Palun sõna.) Kas selle ettepaneku kohta? (Rkl. A. Jürman: Jah.)

Rkl. A. Jürman (põl.-k.): Mina leian, et üleüldistele läbirääkimistele wõiks kohe asuda. Põhjalikud, üksikasjalised arutused saaksid igatahes alles siis peetud, kui eelarwe komisjonist tagasi tuleb, sest ainult selleks ajaks jõuawad kõik ennast tarwilise materjaaliga warustada ja tutvustada. Lühidalt: kui on otsustatud täna läbirääkimistele asuda, siis tuleks ka kohe öelda seda, mida öelda on, et eelarwe rutem komisjoni antud saaks.

Juhataja K. Wirma: Kas soowitakse selle ettepaneku kohta weel sõna? Nüüd on selle ettepaneku wastu räägitud. (Rkl. J. Tõnisson kohalt: Palun sõna. Rkl. K. Ast kohalt: Palun sõna.) Kas poolt wõi wastu? (Wastus kohalt: Poolt). Poolt wõiwad kodukorra põhjal 2 isikut rääkida; nii et herrad Tõnisson ja Ast kõnelewad mõlemad poolt.

Rkl. J. Tõnisson (rhw.): Austatud rahwasaadikud! See on üsna õige, et peab üleüldised läbirääkimised eelarwe kohta awama. Ei ole mitte wõimalik, et eelarwe üksikasjalisele arutamisele üle mindakse, ilma et üleüldiseid sihtjooni ei oleks ära tähendatud. Aga teiselt poolt oleks siiski oluliselt põhjendatud ka rhw. herra Martna ettepanek, et meie üleüldisele läbirääkimisele siis alles asuksime, kui meil terwe eelarwe käes on. Ainult üleüldised kokkuwõtted, nagu nad meil on paljundatud ja paljudele ka kätte saadetud, ei anna mitte võimalust süweneda isegi nendes arwudesse. Harilikult on parlamentides wiisiks, et eelarwe antakse kõigi tema lisandustega rahwaesitajatele kätte. (Paremalt poolt wahelhüie.) Mitte sugugi, waid kõik parlamendid. Kui teie seda ei tunne, siis orienteerige. (Paremalt poolt: Siis tahate eelarwe arutamist sügiseni edasi lükata?) Kui meie oludes mitte kõike ei saa teha, mis teisel tehakse, siis ei tähenda aga see weel mitte seda, et meie miinimumiga peame leppima, et meie ainult üleüldise kokkuwõtte põhjal üksikasjalisemalt hakame teatawaid eelarwe-summasid selgitama. Meil on kahtlemata ka meie piiratud abinõudega wõimalik.... (Paremalt poolt: Tööd takistada) ... neid osasid, mis meil eelarwe selgitamiseks tarwilikud on,

paljundada ja Riigikogu liigetele kätte muretseda. See ei wõi mitte palju aega wõtta ja ei ole selle juures mitte waja täielikkust wiimse tipuni wiia. Rkl. herra Martna pani ette, lähemal koosolekul eelarwe üleüldisele läbiwaatamisele asuda. Kellegil nendest, kes siin on rääkinud, rkl. Martnal ega ka rkl. Rei'l ei ole mõttesegi tulnud eelarwe arutamist edasi liikata. Kui ei tunta üleüldiseid parlamentaarseid olusid, siis ei maksa tulla asjata süüdistustega. (Rkl. M. Martna: Öigus!) Meie peame vaatama selle peale, et meie oma tööd tõesti nõnda teeksime, nagu ülesande kohane. Kui meie tõesti tahame oma riigi eelarwe üleüldiste sihtjoonte kohta midagi öelda, siis ei tohi meie ainult sõnu teha, waid peame sisuliselt katsuma eelarwesse süweneda. Toetan selles mõttes rhw. Martna ettepanekut.

Rkl. M. Martna (sd.): Ma wõin rhs. Tõnisoni ütelsi illustreerida. Siin on Soome eelarwe 1921 a. kohta. See eelarwe ja selle eelarwe suur kaaskiri on ühekorraga 29. okt. 1920 a. rahwasaadikutele kätte antud ja 6. nowembril 1920 a. peale üleüldiseid läbirääkimisi komisjoni läinud.

Rkl. O. Strandman (tõer.): Austatud rahwasaadikud! Mina arwan, et see küsimus, mida meie arutame, peaks isenesest päris selge olema. Soome on wana riik ja tema on wõinud oma eelarwe trükkida lasta. Meie eelarwe on Riigikogule sisse tulnud alles minewal laupäewal. See on kaunis suur materjaal. Kui soowitakse, et terve materjaal peab Riigikogule trükitult wõi paljundatult kätte antud saama, siis wõtab see meie olude ja tööjoudude juures umbes 2 nädalat aega. (Rkl. J. Piiskar: Isegi eelarwet ei jõuta paljundada). Jah, ei jõuta, sest meie riik on wäike. Kui meie oma eelarwet trükkima hakkame, siis peame teadma, kui palju see trükkimine meil raha wõtab. (Rkl. J. Allikso: Kas kaks ja pool aastat ei ole aega olnud?) Mis purtub paljundamisesse, siis wõtab see palju aega. Teeb Riigikogu otsuse, et ta enne eelarwe paljundamist üleüldiseid läbirääkimisi pidama ei hakka, siis peab ta seda tegema täie teadmiseega, et meie eelarwet mitte nii ruttu komisjoni kätte anda ei saa. Ma ütlen, see asi on täiesti selge. Kodukorra järele on teil, kui teie paljundamist nõuate, wormiliselt õigus. Juhatus on eelarwe päewakorda pannud kodukorra wastu, sest terwet eelarwet ei ole Riigikogule kätte antud. Aga teile peab kõigile teada olema, et terve eelarwe paljundamise

nõudmise tagajärg on see, et eelarwe arutamise juure asumine weel mõni nädal wiibib.

Rkl. K. Ast (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Riigi eelarwe on tähtis asi. Tema läbiwaatamisel ei tohi meie luua halba pretsedenti. Täna wõime riigi eelarwe on õieti esimene, mida rahwaesitus läbi waatama hakkab. Riigikogule antagu sellepärast wõimalus täie teadmiseega eelarwe esimesele lugemisele asuda. Siin on juba seletatud, et meile kõik materjaal ei ole kätte antud. Riigikogu peaks aga wõima kindlate andmete najal seisukohta wõtta. See oleks Riigikogu sundimine, kui nõutakse, et Riigikogu eelarwet ilma tarwiliku materjaalita peab arutama. Riigikogu esimees on seletanud, et eelarwe paljundamine wõtab 2 nädalat aega. Kuigi see nii palju aega wõtaks, siiski ei oleks see nii suur kuritöö, kui et meie eelarwe nüüd komisjoni anname. Eelarwe läbiwaatamisel enne komisjoni andmist on kindel otstarb, nimelt juhtnõude ja näpunäidete andmine komisjonile. Kui Riigikogu seda mitte otsekoheselt ei tee, siis teeb komisjon esimesest lugemisest omale tarwilikud järeldused. Julgen lootust awaldada, et Riigikogu otsustab eelarwe I lugemisele täna mitte asuda.

Juhataja K. Wirma: Selle küsimuse kohta on sõna wõtnud 2 poolt ja 2 wastu, nii et läbirääkimised selles asjas lõpetatuks tulewad lugeda. Ma asun hääletamisele. Kes on selle poolt, et eelarwe päewakorrast ära wõetakse, nagu rhs. Martna ette pani, neid palun käed üles tõsta. Kes wastu? Raske on otsustada. Palun sekretääri hääled ära lugeda. (Hääletatakse uuesti, misjuures sekretäär hääli loeb.) Selle ettepaneku poolt on 40 häält ja wastu 31 häält. Riigikogu on sellega otsustanud seda küsimust päewakorrast ära wõtta. Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juure.

6. Seaduseelnõu Üleüldise komisjoni aruandja kongresside ja konverentside A. Anderkopp: Lühewabaduse kohta. gupeetud Riigikogu liikmed! Üleüldine komisjon arutas 15. läinud kuu päewal Riigikogu poolt temale antud seaduseelnõu konverentside ja kongresside kokkukutsumise ja pidamise wabaduse kohta. Üleüldine komisjon ei saanud mitte kõige pealt tähendamata jätta seda asjaolu, ja loeb oma kohuseks, seda ka Riigikogule teatada, et

eelnõu sisuliselt niivõrd puudulik on, et see tema wastuwõtmise wõimatuks teeb. Teisest küljest ei saa üleüldine komisjon tähendamata jätta asjaolu, et kuigi see seaduseelnõu seaduseks peaks saama, ometi tema sisseandjad seda kätte ei saa, mida nemad tahawad, sest meil on maksew praegu sõjaseisukord ja selle läbi on wõimalik selle seaduse läbi antawaid wabadusi jällegi ära muuta ja kitsendada. Sellepärast on ainult kaks väljapääseteed olemas: embkumb, kas leitakse wõimalust, sõjaseadust muuta, seda teistsugusele alusele panna, ehk jälle maksa panna täitsa uus kord, mida aga praegu põhiseaduse järele teha ei saa. Kuna aga üleüldisel komisjonil isenesest selge pidi olema, et meie põhiseaduse teine peatükk, mis kõneleb kodanikude õigustest, ette näeb kindlaid eriseadusi, mida aga praegu weel ei ole välja töötatud, siis leidis üleüldine komisjon loomuliku olewat, et Riigikogu soowiawaldusega Wabariigi Walitsuse poole pööraks, et wiimane wastawad seadused välja töötaks ja lähemal wõimalusel Riigikogule ette paneks.

Kõike ülemaltoodut arwesse wõttes paneb üleüldine komisjon Riigikogule ette seda seaduseelnõu tagasi lükata. Komisjoni ettepanek kõlab järgmiselt:

„Riigikogu otsustab: Kommunistliku Töölisterühma seaduseelnõu kongresside ja konwerentside wabaduse kohta tagasi lükata, sealjuures Wabariigi Walitsusele soowi awaldades, et wabariigi põhiseaduse teises peatükis ettenähtud eriseadused Wabariigi Walitsuse poolt lähemal wõimalusel Riigikogule saaks esitatud.

Rkl. J. W a n j a (kom.): Kui meie rühm selle seaduseelnõu sisse andis, siis seisime meie ühe fakti ees: see oli, et sise-ministri poolt meie kongress ära sai keelatud. Nüüd praegu seisame jälle ühe teise fakti ees: türmis istub praegu midagi tööliste kongressi taolist, ja see hulgaline massiline kinniwõtmine on väga olulise tähtsusega, kui jutt on sellest seaduseelnõust. Meie ei salga, et meie poolt ettepanud seaduseelnõus puudusi on. Kuid ma tean, et kui tema saaks vastu wõetud samasugusel kujul, kui ta sisse on antud, et ka siis ei oleks tööliste kongressi wabadus kindlustatud rohkem kui põhiseaduse järele streigiwabadus. Kui ma ette panen seda seaduseelnõu I lugemisel vastu wõtta, siis teen ma seda selleks, et teisel lugemisel temale parandusi teha olulisi ja sisulisi. Kuid, et teil, herrad, oleks wõimalik ette

aimata, missugused need parandused olema saawad ja et teie wõiksite seisukohta wõtta nende tagasilükkamiseks, siis peatan ma natukene nende juures. Juba esimene ametiühisuste kongress näitas ära meile ja tegi selgeks, et see meile mitte midagi ei aita, kui ka luba antakse kongressile kokku tulla, waid et tarwis on, et tööliste organisatsioonil oleks reaalselt jõudu vastu panna sellele terrorile, mida praegu tööliste kallal tarwitatakse. See kongress, kes praegu türmis on, näitab, et ei ole töölistel ka loota, et nende asutused, nende konwerentsid oleks kaitstud, ja sellepärast oleks tarwis, et ka töölistel oleks kaitsewägi, et nendel oleks õigus panna ennast hambuni sõjariistu, nii kui teie ja teie kaitsealjad sõjariistus on. Wastasel korral on lugu nii, et teil, kodanlistel herradel, on koosolekutel täieline wabadus ja teil on alaline korrapäraline kongress siin Toompeal, mida teie Riigikoguks nimetate, ja teie wõite oma wabaduse üle rõõmustada ainult sellepärast, et teil on täägimehed, kelle kaitse all teie siin koos istute. Aga ma ütlen, et tööliste kannatus wõib katkeda, ja need köidikud, millega teie töölisi jalust seote, saawad purustatud wäewõimuga, ja töölistes wõtawad selle wabaduse omale ise.

Rkl. P. A b r a m s o n (is): Mina leian, et kõnealolew seaduseelnõu, mille esitanud Riigikogu Kommunistline Töölisterühm, on tingitud sellest asjaolust, sellest lihtsast asjaolust, et Eestis koosolekute, kongresside ja konwerentside wabadust ei ole. Tõsi, tema on, meie põhiseadus oma teises § kõneleb ka ühinemise wabadusest, kuid meie wabariigi põhiseadus on ikka ainult lihtsalt paberile kirjutatud sõnad, ta on paberline seadus, millest Eesti kodanlus jõhkvalt mööda tormab, jõhkvalt mööda hüilib. Kongresse wõiwad pidada põllumeeste kogud, wõiwad pidada ka kõiksugu teised organisatsioonid, kuid töölisteklass ei wõi neid pidada. Aga Eesti töölisteklassile on need kongressid ja konwerentsid hädasti tarwilikud, sest Eesti töölisteklass ägades oma maa kodanluse wägiwalla all, wõiks ja peaks kongresside kaudu enesele neid wõitluswiisid luua wõima, millega ta wõiks oma elutingimisi parandada. Eestis walitseb herraswõim, kes on armetumalt ära rööwinud kõik wõimalused töölisteklassilt. Kui aprillikuu keskpaigas kawatseti kokku kutsuda ametiühisuste kongress ja waliti komisjon ametiühisuste kesknõukogu ja maatöölise liidu poolt, siis otsis herra sise-minister välja ühe wana tsariaegse määruse, mis mitu korda paigatud, ja seletas

selle põhjal, et ei olewat õigust nendel ja nendel koosolekut pidada. Omal ajal pidas Eesti Sotsiaal-revolutsionääride Partei kongressi, siis oli see partei täitsa legaliseerimata, wõi ei olnud rahukogus mitte üles wõetud, missugust protseduuri nüüd tingimata tarwilikuks peetakse, ja seda kongressi lubati pidada. Sel ajal ei olnud kodanlus nii oma küüsi pigistamas tööliste kaela ümber, nagu nüüd. Nüüd, kui tööliste elutingimised Eestis iga päewaga ikka wäljakannatamatuks muutuwad, tullakse ja talitatakse teisiti, muidugi, ikka paragrahwi kohaselt. Kuid tööline saab wäga hästi aru, et siin kodanlus istub pukis, tunneb end wõimsa olewat, ja sellepärast oma lühikeste waadetega pigistab töolist.

Mis puutub sellesse kõnealolewasse eelnõusse, siis asus üleüldise komisjoni enamus, kus õieti ainult 2—3 töölisteesitajat on, sellele seisukohale, et eelnõu tuleb tagasi lükata, sest et ta puudulik olla. (Rkl. T. Kalbus kohalt: Teie ise olite ka poolt.) Ei, herra Kalbus, mina olin selle wastu. Mina rääkisin üleüldises komisjonis sellest, et kui seaduseelnõus puudused olemas on, siis on paratamata tarwis neid kõrwaldada. Herra Kalbus oli just see, kes ütles, et komisjon ei tarwitse mitte puudulikka seadusi parandama hakata. Sarnastele teie poliitilistele põhjustele waidlesin mina wastu, kui üleüldine komisjon otsuse tegi tagasi lükata seda seaduseelnõu ja walitsusele ülesandeks teha põhiseaduse II peatüki ulatuses kõiki neid kodanlisi õigusi, nii öelda, seaduses fikseerida. Ma ütlen oma poolt seda, et mina praegu kodanliselt parlamendilt, kus olude sunnil töörahwas nii vähemuses on, midagi sarnast ei oota, et seda paberil olewa põhiseaduse II peatükki hakataks teostama, antaks töölistele muuseas ka kongressi wabadus, kõnelemata isiku, korteri, kirjade ja korrespondentsi puutumatuses jne. Kui keegi näiwb peaks olema seda lootma, aga mina seda küll ei usu. Kui ka walitsus wõi kodanlise parlamendi enamus teeks nalja nende ja teiste wabadustega põhiseaduse II peatüki piirides, siiski ei takistaks see sugugi seda, et käesolew seadus täna arutusele ei wõetaks. II lugemisel wõiks parandusi teha. Arwesse wõttes seda, nagu mu eelkõneleja juba toonitas, et eluline tarwidus nõuab seda, et ühinemise wabadus garanteeritakse, toetan ma ettepanekut oma rühma nimel, et asutaks Kommunistlise Tööliiserühma poolt esitatud kongresside ja konwerentside wabaduse seaduse I lugemisele.

Rkl. A. Palwadre (sd.): Ma ei wõta mitte selleks sõna, et toetada Kommunistlise rühma ettepanekut seda seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta. Üleüldises komisjonis tõendasid kõigi rühmade esitajad, selle hulgas ka need nimetatud 3 töölisteesitajat — 2 sotsiaaldemokraati ja 1 Iseseiswate Sotsialistide rühma esitaja —, et see seaduseelnõu puudulik on. Muuseas nimetas kõneleja rkl. Abramson seda seaduseelnõu naljategemiseks. Kommunistline rühm oma esitajat komisjoni ei ole saatnud ja Iseseisew Sotsialistide rühm parandusi eelnõule teha ei kawatsenud. Komisjoni asus seisukohale, et ta oma iseseiswa projekti wälja töötada wõib sel korral, kui see talle ülesandeks on tehtud Riigikogu poolt, kuid tema ei wõi mitte sarnaste eelnõude puhul, mis naljaks on esitatud, töötama hakata. Mina wõtan praegu sõna peaaesjalikult selleks, et rõhutada neid motiive, mida ette kandis üleüldise komisjoni aruandja herra Anderkopp. Riigikogu esimesest koosolekust peale on meie rühm toonitanud, et erakorralised seadused ja erakorralised seisukorrad peaks meil ära kaduma ja teed andma elamisele meie põhiseaduse alusel. Praegu on meil sõjaseadus, mis wõib takistada igasugust konwerentside ja kongresside pidamist. Kuigi Kommunistlise rühma poolt oleks seaduseelnõu ette pandud, mida üleüldine komisjon wastu oléks wõinud wõtta ja Riigikogule ette panna, kuid nii kawa ei oleks töölistel ikkagi sest kasu olnud, kunni sõjaseaduste poolt just pinda anda, kui tagasi lükatakse need määrused.

Põllumehed ise peawad tunnistama, et need wastuwõetawad on. Minul on praegu siin kokkuwõtted selle üle, kui palju tegelikult praegu põllutöölistele maksetakse ja kui palju nad sunduslikkude määruste järele saama peaks. Ma leian, et sunduslikkude määruste järele peaks maksma 12 kuu eest 15.600 marka, kuid tegelikult maksetakse 18.600 marka. Tähendab, et praegu maksetakse wabatahtlikult rohkem, kui sunduslikkudes määrustes ette nähtud on. Weel on üks põhjus, mispärast meie seda seaduseelnõu wastu wõtma peame — see on — austage omi seadusi! Kui meil mõnesugused seadused olemas on, siis peame neid kaitsma ja kaasa aitama, et need seadused ka elustatud saaks. Praegu on maksew põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seadus; kui tema halb on, siis tehtagu ettepanek, et ta ära saaks muudetud. Nii kawa aga, kui seda ettepanekut pole tehtud, nii kawa peame meie

dus maksab, sest siseminister võib ju kongressi ära keelata. Nii ei kiirusta isegi seadus mitte meie konverentside kokkukutsumise võimalust. Peaküsimus seisab ikkagi sõjaseaduses, ja nii kaua kui see kestab, ei saa töolisteklassi ühinemist võimaldada. Kõik teised võivad kongresse pidada, aga töolisteklassil on see raskendatud. Nii tuleks Riigikogul Wabariigi Walitsuse tähelepanu selle peale pöörata, et meie ei või igawesti elada erakordsete seadustega ja mitte kogu aeg talitada sõjaseaduse järele. Meil on põhiseadus, mis räägib kodanikkude wabadustest ja õigustest ja meie oleme kohustatud kord asuma seaduseelnõu väljatöötamisele, mis peaks põhiseaduse elluwiiamisele kaasa aitama. Neid motiive otsustas üldine komisjon selle seaduseelnõu tagasilükkamise puhul Riigikogule ette kanda. Riigikogu peaks seda alla kriipsutama ja Wabariigi Walitsus peab seda tõsiselt arwesse wõtma. Meie rühm ei wõi aga mitte toetada ettepanekut, seda seaduseelnõu I. lugemisel wastu wõtta ja II. lugemisele üle minna. On see üks naljategemise seaduseelnõu, siis on otstarbetu teisele lugemisele üle minna. Ma rõhutan weel kord meie rühma seisukohta, et Wabariigi Walitsus peaks parlamendile lähemal võimalusel esitama kõik need seadused, mis oleks määratud põhiseaduse teostamiseks. Wabariigi Walitsus peaks ometi kord erakorralise seisukorra, sõjaseisukorra ära kaotama, ainult sel korral oleks ka võimalik wabalt kongresse pidada. (Rkl. J. Wanja: Kui korraldusi tehakse, et tööliste sõjariistad kätte antaks!).

Siseminister K. Einbund: Mul oleks au rahwasaadikutele teada anda, et siseministeriumis on praegu walmisraamisel seaduseelnõu seltside, koosolekute, kongresside ja teiste rahwakogumiste kohta. See seadus saab lähemas tulewikus Riigikogule walitsuse kaudu ära antud ja, igatahes, tuleb tema arutusele Riigikogus sügisesel istungjärgul. Ühtlasi wõin ma tähendada, et siseministeriumis on ka rida teisi eelnõusid walmistusel, mis on sihitud meie kodanliste wabaduste kaitseks, nii palju, kui nad on ette nähtud meie põhiseaduses. Ühtlasi wõin ma ka weel tähendada, et seaduseelnõu, mis käesolewas asjas siseministeriumis walmis saamas on, palju laiemalt käsitab koosolekute ja seltside wabadust, kui seda Kommunistilise Tööliisterühma poolt ettepanud seaduseelnõu teeb. See seaduseelnõu sisaldab eneses 3 wõi 2 paragrahwi. Niisugust laia-

ulatuslist kodanlist wabadust ära otsustada kahe paragrahwi ei oleks igatahes mitte võimalik, waid see näib sisse antud olewat Riigikogule enam naljategemiseks, kui tõsiseks asjaarutamiseks. Ma isiklikult saan väga hästi aru, mispärast tarwis oli Kommunistilisel Tööliisterühmal ja Iseseiswate Sotsialistide rühmal seda naljataolist seadust sisse anda. Nad on selle peale ise juba tänasel koosolekul tähelepanu juhtinud ja on tähendanud, et see kaheparagrahwiline seadus on selleks tarwilik, et neil võimalust oleks järgmist kongressi kokku kutsuda ja et nad pidid selle seaduseelnõu sellepärast Riigikogule sisse andma, et üldine kongress, tööliste kongress, olewat ära keelatud.

Austatud Riigikogu liikmed! Siseministeriumi töö õigustamiseks peaksin ma selle peale tähelepanu juhtima, et siseministeriumi poolt ühtegi tööliste kongressi ära keelatud ei ole, kui sellel tööliste kongressil õigustatud kokkukutsujad on olnud. Senni on aga tööliste kongresside kokkukutsujad niisugused isehakanud mehed olnud, neil juriidiline õigus igasuguseks kongressi kokkukutsumiseks on puudunud. (Rkl. J. Piiskar: Kas iga kongressi puhul on seda silmas peetud?). Jah, iga kongressi puhul olen ma seda silmas pidanud. Käesolewal korral töölistekongressi kokkukutsumiseks Tallinna ametiühisuste kesknõukogul selleks luba ei olnud, sest selle ühisuse põhikirjas selleks mingisugust punkti ei ole, et neil õigus on mingisugust kongressi kokku kutsuda. Tallinna ametiühisuste kesknõukogu — on teatawasti juriidiline isik ja iga juriidiline isik võib tegutseda nii palju, kui palju temale põhikirjas on õigusi antud. Meie teame seda mitte ainult positiivse seaduse andmise järele, waid teame üldiste õiguste printsiipide järele, et juriidiline isik tegutseda võib ainult oma põhikirja järele. Käesolewal korral palusid kongressi kokkukutsumise luba esitajad miskisugusest korraldawast komisjonist, mis oli Tallinna ametiühisuste kesknõukogu ja maatööliste liidu poolt walitud. Asjaolu lähemalt läbi waadates selgus, et Tallinna ametiühisuste kesknõukogu tegewus ulatab Tallinna linna ja Harju maakonna kohta, kuna tema tegewus ei ulata mitte üle terve maa. Kongressi taheti aga üle terve maa kokku kutsuda. Sellega ei olnud ametiühisuste kesknõukogul mingisugust õigust ülemaalist kongressi kokku kutsuda. Sellepärast, kui siseministerium seadusest lugu tahab pidada ja kinnitatud põhikirjast kinni tahab pidada, pidi

ta loomulikult kongressi kokkukutsujaile nende põhikirja seletama ja näitama, et austatud herrad, Teil seda õigust mitte ei ole. Ja sellepärast ma wõiksin kõigi kommunistlike ja iseseiswate sotsialistlike kõnelejate ettetoodud wäidete õienduseks tähendada, et siseministeeriumi poolt kongressi mitte ära keelatud ei ole; on seletatud ainult, et teil ei ole õigust kongressi kokku kutsuda, nagu teie ise arwate enes- tel olewat, ja sellepärast muretsege enes- tele kõige esmalt weel õigused ja siis alles peale selle hakkame sellest rääkima, kas teile kongressi kokkukutsumiseks luba anda wõi mitte. Sellepärast, austatud Riigikogu liikmed, arwan mina, et täieline põhjus oleks meil käesolewa seaduse tagasilükka- miseks, mis eneses sisaldab ainult kaht paragrahwi, seda rohkem, et walitsuse poolt lähemas tulewikus saab seaduseelnõu Riigikogule antud, mis käesolewat küsi- must juba tema täies ulatuses käsitab.

Rkl. J. Allikso (kom.): Mul ei ole praegu tõesti siin palju öelda. (Rkl. O. Amberg: Jätke ütle mata!). Teie herrad, armastate siin wäga itsitada, see on teie elukutse, sest teil on ju teada, et teil seina taga sandarmid on, kes igal silmapilgul wõiwad tööliste esitajat wälja wiia, kui ta tööliste õiguste poolt räägib. (Wahelhiü- ded paremalt poolt ja naer). Herra sisemi- nister Einbund tuli wälja niisuguse wäi- tega, et Tallinna ametiühisuste kesknõuko- gul ega maatööliste liidul õigust pole üle- maalist kongressi kokku kutsuda. Ometi on ametiühisuste kesknõukogu üleharjuma- line ja maatööliste liit ülemaaline, ja nende kahe organisatsiooni taga seisab suurem hulk Eesti töörahwast. (Rkl. O. Amberg kohalt: Kas Teie ikka usute, mis Teie rää- gite?) Herra minister arwab nüüd, et nen- del ei olewat õigust kongressi kokku kut- suda. Ma tahtsin nüüd ainult seda iseloo- mustada, et waadake, missuguseks kujuneb nüüd jälle meie herrade kodanlaste demo- kraatia. Waadake, kui kolm ekspressi, kes seal raatuse trepil seisawad, oma kong- ressi kokku kutsuwad, siis oleks see de- mokraatia õigluse alusel sündinud, kui seda aga nüüd kuus tööliste esitajat tee- wad, kelle seljataga terve Eesti tööliste- klass seisab, siis ei wasta see õiguslikele alustele. Waadake, see iseloomustab nüüd jälle kodanlaste demokraatiat ja sellepärast ei maksa siin tulla niisuguste seletustega ja nende puht juriidiliste konksudega ajada töörahwale prügi silma, et nende esitajatel juriidilisel alusel õigus kongressi kokkukut-

sumiseks puudub. Otsekohene seisukoht on see, et kuigi nüüd oleks olnud kõiksugu õigusi ja kongress oleks kokku tulnud, siis oleks herra siseministril teised ettekään- ded olnud, ja oleks see kongress igatahes teist teed mööda kõrwaldatud. Tegelikult on herra siseminister sellele plaanile juba aluse pannud ja ollakse juba selle plaani teostamisel. Meie teame, et herra sisemi- nister oma paragrahwide põhjal suure hulga töölisi oma türmidesse kokku kon- nud on, kuid see kõik ei ole mitte seadusli- sel alusel, waid on terve rida paragrahwe rikutud. Aga nüüd seletatakse, et para- grahwide rikkumisest ainult siis juttu on, kui töörahwa kasusid kaitsetakse, kui see aga teie kasuks on, siis ei räägita sõnagi paragrahwide rikkumisest. Kodanlus näi- tab jälle täies hiilguses, et tal paragrahwe jätkub enesekaitseks ja sellepärast ei üllata Kommunistliku Tööliisterühma, et siseminister siin seletas, nagu ta järjeli- kult on seletanud oma juriidilistest ja õiguslistest alustest, mis siin nende demo- kraatlikes wabariigis maksawad, ja sellepä- rast näen ma, et töölisel ja tööliste kong- ressid ainult siis kaitstud on, kui tööli- stel punakaart niisama sõjariistu pandud on, kui teie walgekaartki, kes teie korda kaitseb, ja selleks on tööliste klassil ka sõjariistu tarwis, ja kui neil neid on, siis räägime jälle.

Kommissjoni aruandja A. An- derkopp: Rhs. Allikso ütles, et tal palju öelda ei ole. Minul ei ole temale ka mitte palju wastata. Siin on õieti waidlus kom- missjoni aruandja ja teiste Riigikogu liigete wahel ja ma arwan, et nende küsimuste lahendamiseks on kord ette nähtud, mida aruandjal enam kordama ei tarwitse hakata. Siiski tuleks mõni märkus teha nende motiwide kohta, mis eelkõnelejad ette toonud. Rhs. Wanja kurtis wäga selle üle, et mingisugused muud huwid püssitik- kudega kaitstud on, kuna tööliste huwid mitte kaitstud ei ole. Minu teada on püssi- tikud praegu sõjawäe käes ja nii palju, kui mina tean, wõtawad ka meie töölisel sõja- wäest osa. Wõib olla, et rhs. Wanja siin omawoliliselt tahab teatada, et kõik tööli- sel sõjawäejooksikud on, kuid mina iga- tahes seda kuulnud ei ole ja arwan, et rhs. Wanja meie tööliste sellega liiga teeb. Mis nüüd puutub rhs. Abramsoni seletus- tesse, nagu lubataks teistele kongresse kokku kutsuda, tööliste ja tööliste esita- jatele aga mitte, siis on mul au Riigikogu tähelepanu ainult ühe kongressi peale juh-

tida, mis mõni nädal tagasi ära peeti, see on nimelt iseseiswate sotsialistide kongress. Herra Abramson nimetab ennast ju wist ka töölisteesitajaks? Sellel kongressil arutati isegi küsimust kommunistidega ühinemise kohta. See kongress oli seaduslikul alusel koos ja sellest tuleb järeldada, et kus nõudmine seaduslikul teel sisse antud, ka kongressil takistusi ei ole. Edasi seletas rhs. Abramson, et olewat omal ajal kongressi lubasid antud korras, mis seaduses weel ette nähtud ei olnud. See oli sel ajal, kus rewolutsioon inimestele üle peade löi ja ma arwan, et rhs. Abramson'il poleks õigust tõendama tulla, et ka rewolutsioon peaks iseenesest teatawate seaduste järele käima. See sündmus just seadusi mitte ei tunnista, selles ongi ju tema sisu. See oleks nüüd omapärane arusaamine õieti nende poolt, kes rewolutsiooni teel terwet ilmakorda tahawad ümber muuta.

Põhimõttelikult ei saa ma rhs. Palwadre seletustele wastu waielda, wälja arwatud see seisukoht, mis herra Palwadre ette tõi, kui ta sõjaseaduse kaotamise küsimust puudutas. Selle küsimuse juures mina, kui komisjoni aruandja, peatama ei hakka, sest see küsimus on Riigikogus arutamisel olnud ja Riigikogu on leidnud, et praegusel ajal olud weel ei luba erakorralisi seadusi ära kaotada, millega Riigikogu oma otsuse on teinud. Kuid ma pean tähendama, et kõik need seaduseelnõud, millest kõneles herra siseminister, kuigi siseministerium tarwilikuks peab neid lähemal ajal Riigikogus esitada, ei otsusta weel küsimust ühisuste ja liitude kongresside ja koosolekute kohta. Nendega ei oleks weel kõrwaldatud praegumakswad määrused. Kui tahetakse meil niisugust korda luua, kus koosolekute ja kongresside kokkukutsumist kergendatakse, siis on selleks ainukene tee see, et meie sõjaseisukorra seadus, wõi, nagu seda meie põhiseaduses nimetatakse, kaitseseisukorra seadus wastawalt muudetud saab. Just seda kaitseseisukorra seadust, mis meie põhiseaduse teises peatükis on ette nähtud, tahaksime lähemal ajal heameelega näha, kui walitsusel lähemal ajal aega saab olema seda seadust Riigikogule esitada. See on igatahes üleüldise komisjoni soow. Alles siis, kui sõjaseisukorra seadus muudetud, teistsugustesse raamidesse paigutatud, alles siis wõib jutt olla sellest, et koosolekute pidamine teistel alustel wõimalik on. Mis moodi see seadus kujuneb, ei ole praegu, muidugi, teada, sest ta on Riigikogu otsustada ja tema otsust meie ette ei tea. Selle

pärast kõnelda, et ühele ehk teisele seadusele, nagu rhs. Wanja arwas, wõimalik on teisel lugemisel parandusi teha, ei ole õige, sest teie ikkagi seda otsustada ei saa, mis teie tahate. Meil maksawad praegu erakorralised seadused ja nende põhjal on walitsusel laiemad wabadused ja sellepärast ei oleks siis pidanud mitte esinema selle seadusega, waid seadusega sõjaseisukorra ümbermuutmise kohta. Selle seadusega ei saada midagi kätte ja sellepärast pean ütleva, et põhjendused, mis pärast tahetakse II. lugemisele üle minna, täitsa põhjendamata on ja mina ütlen, et Riigikogu Kommunistline Tööliiterühm, kui ka iseseiswad sotsialistid saaksid selle seaduse teisel lugemisel selle seaduse wastu rääkima.

Juhataja K. Wirma: Faktiliseks märkuseks on sõna rhs. Allikso'l.

Rkl. J. Allikso (kom.): Siin toodi ette, et töörahwas on ka sõjawäes ja et temale sõjariistad kätte on antud, aga mis tähendab see, et osa sõjawäge oli I. mail luku taga ja ma wõin weel fakti ette tuua...

Juhataja K. Wirma: Ma palun Teid päewakorra-punkti kohta rääkida.

Rkl. J. Allikso: Ma teen faktilisi märkusi.

Juhataja K. Wirma: Ma teen Teile hoiatuse.

Rkl. J. Allikso: Kui Kuusk läks sõjariistade järele, siis öeldi temale, et tema, kui kesknõukogu liige, sõjariistu ei saa. Kui herra Anderkopp'il nii paha meelepidamine on ja tal muud meeles ei ole, kui kodanine...

Juhataja K. Wirma: Ma palusin Teid päewakorra-punktist kinni pidada. (Rkl. J. Allikso lahkub kõnetoolilt.) Nii on nüüd kaks ettepanekut tehtud. Üks on üleüldise komisjoni ettepanek: seaduseelnõu kongresside wabaduse kohta tagasi lükata, ja teine ettepanek on seda seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta. Et üleüldise komisjoni ettepanek motiweeritud ja soowiawaldustega on, siis panen selle ettepaneku esimesena hääletamisele ja kui see ettepanek tagasi lükatakse, siis tuleks hääletamisele rhs. Wanja ettepanek, seda seaduseelnõu I. lugemisel wastu wõtta. Sellele hääletamise korrale wastu keegi ei waidle ja ma asun hääletamisele. Palun neid, kes on üleüldise komisjoni ettepaneku poolt, käed üles tõsta. Kes wastu? Wastu on

üksikud. Sellega on see ettepanek wastu wõetud ja teise ettepaneku hääletamine oleks otstarbetu. On ettepanek tehtud waheaega määrata. Selle ettepaneku kohta sõnasoowijaid ei ole? Ma panen ta hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu on igatahes vähemus ja sellepärast kuulutan weerandtunnilise waheaja.

(Waheaeg algab kell 7.47 min.)

Peale waheaega algab koosolek kell 8.20 minutit.

Koosolekut juhatab abiesimees K. Wirma.

Sekretäri kohal abisekretäär J. Bergman.

Juhataja K. Wirma: Riigikogu läheb päewakorras edasi.

7. Täiendaw seadus ilma loata wiinapõletamise ja wiinaning piiritusmüügi kohta — II lugemisel. Aruandja W. Ernits: Seaduse pealkiri (loeb): Täiendaw seadus ilma loata wiinapõletamise ja wiinaning piiritusmüügi kohta.

(Sõnasoowijaid ei ole. Hääletamisel wõetakse pealkiri wastu.)

Aruandja W. Ernits (loeb): §1. Riigikogu poolt 26. IV. 1921 a. wastu wõetud seaduse ilma loata wiinapõletamise ja wiinaning piiritusmüügi kohta § 2-s nimetatud rahatrahwidest läheb pool karskustöö edendamiseks Eesti karskusseltside keskkoi mkonna kaudu, teine pool spordi toetamiseks spordi keskliidu kaudu.

Rkl. W. Linnamägi (kristl.): Auustatud Riigikogu liikmed! Ma ei taha mitte pikalt rääkida karskustööst, wõitlusest karskuse aate eest, kui niisugusest. Wast inimese iga on sest ajast möödas, kui esimesed loosungid sel alal üles seati, aated, karsked inimesed kihutustööga välja astusid ja rahwast wõitlusele üles kutsusid alkoholi wastu. Selle töö tähtsus on üleüldiselt tuttaw ja selge. Sel wõitlusel on olnud oma tõusu ja langemise ajad. Ma mõtlen tõusu all seda aega, kus terve Eestimaa karskusseltsidega kui ämbliku wõrguga kaetud oli, kuid kahjuks ei läinud joodikud mitte sinna wõrku kui kärbsed. See töö on kahjuks wäga vähe tagajärgi annud, muidugi, sel põhjusel, et tal palju puudusi ja takistusi on olnud, wigu ja eksisamme tehtud, kuid neist ei taha ma siin rääkida. Tingimata on olnud takistuseks

ka rahaline puudus ja seda puudust kawatsetakse kõrvaldada, vähemalt osaliseltki käesolewat seaduseelnõu ellu wiies. Arwan siiski, et pea põhjus on olnud see, et wõitlust ei ole hakatud õigest oltsast peale. Ei ole mitte wõideldud kurja juure enese wastu, waid ükski on kärbitud lehti ja õisi, kuna aga see juur terwe on, ajab ta ikka ja ikka uusi wõsusid, lehti ja praegu on see wiinapuu nii mahlakas õite ja lehtede ehtes, kui puu kunagi kewadel. (Naer ja hüüded.) Joomine rahwa seas on laialt maad wõtnud ja wist suuremal määdul kui enne. Mu herrad, wäga rõõmustaw on, et siiski leidub praegu weel üksikuid isikuid, seltse ja ühinguid, kes uuesti seda head wõitlust energiliselt ajada tahawad. Terwitatan neid.

Minu arwamise järele ei ole wõitlus karskuse aate eest mitte midagi muud, kui üks osa sellest suurest wõitlusest, mis peetakse rahwa kõlbluse eest, ja sellest tahan ma mõne sõna rääkida. Wastuwaidemata ajalooline tõsiasi on see, et iga rahwas, olgu suur ehk väike, (Rkl. J. Piiskar: Noor ehk wana.) nii kaua tugew, elujõuline ja eduwõimuline on, kui ta kõlbliselt tugew on, kui temas religioon, usutunne wõimas on. Niipea aga, kui need alustoad hakkawad wankuma, hakkab ka rahwa olemasolemine waaruma, rahwa elujõud kaob ära ja lühema ehk pikema aja jooksul wariseb niisugune rahwas ja riik waretmesse kokku ja kaob rahwaste ning ajaloo näitelawalt ära. Sellepärast, mu herrad, on kõlblusel, moraalil ja usul määratu suur tähtsus rahwa ja ka iga üksiku isiku elus... Kui meie oma rahwa elu tõsise ja uuriwa pilguga waatame, siis tõusewad meie waimusilma ette ähwardawad sümptoomid, mis näitawad, et ei ole kõik korras meie rahwa hingeelus, et rahwa kõlblus on langenud. Mis näeme, mis kuuleme meie? Tapmised, mõrtsukatööd ja rööwimised. Kahe nädala jooksul, kui ma ei eksin, on ajalehed 4. rööwmõrtsukatööst Wirumaal teateid toonud ja need ei paista mitte ühe rööwsalga kätetöö olewat, waid ennemine wõib oletada, et need on üksikute isikute poolt tehtud ja isegi sõber on oma sõbra tapnud ühel juhtumisel warasaamise mõttes. Niisuguseid rööwmõrtsukatöid tuleb ka mujal sagedasti ette. Edasi wargused, wõõra wara raiskamised, ka sagedasti riigi ning omawalitsuse ametnikkude poolt tehtud. Lugege ajalehtedes, missugused seriad politsei protokolle on niisuguste asjade kohta tehtud. Tuletagem meeles, mitu panamat meie oma lühikese riigi kest-

wusel oleme pidanud läbi elama, siis näeme seal, kuidas meie riikline elu langenud on. Ma ei taha neid siin nimetada. Kuulda on, et ligemal ajal on midagi jälle awalikkuse ette tulemas. Need läbielamised lühikese aja jooksul on otse kohutavad.

Edasi, pea üleüldine ausa töö põlgamine on maad wõtnud, iseäranis meie kõrgema kihi hulgas. Mis moodi waade on seal ausa töö, ausate, tublide kuid muidugi keh Wade tegelaste ja töömeeste peale? Ma ütlen nimelt keh Wade, sest ausa tööga ei ole kellegil wõimalik miljonid ja suuri warandusi kokku ajada; praegusel ajal ei wõimalda aus töö isegi korralist elamist... Alandaw waade! „Lollikesed, ajast mahajäänud inimesed, ei oska rauda taguda siis, kui ta tuline on“. Nõnda ütleb nende kohta tõusik-miljonäär, spekulant-marodöör. Ja need wiletsad, närused tõusikud, ajawad oma rinna ette, tõstavad oma pea kõrgilt kõrgele meie seltskonnas ümber käies, kui lõukoerad oinakarjas. (Üldine naer ja käteplagin pahemal pool.) Kiirgawates, uutest autodes, ehk eht traawlitega mööda uulitsaid ümber kihutades, prassides ja möllates, mööda „Muste Kasse“, ja mis kõik nende mülgaste, cafe-schantanide nimed on, mis meil kui seeni sügisel siginevad on, suureks pahanduseks ja wastutõukamise kiwiks waesematele rahwakihtidele. Ma arwan need ja muud sarnased mülkad ja nendes toimepandawad orgiad, kus inimesed mõistuse kaotawad ja looma sarnaseks saawad, niisama nende mülgaste väljakutsuwad, karjuwad, uhked kuulutused, mis meie ajalehede esimesi külgi katawad, katsuwad ikka ja ikka jälle rahwale oma olemasolemisest tunnistust ja teatust anda, ma arwan, need aitawad suuremal mõõdul edendada kommunistlist batsillust meie rahwa hulgas, kui seda Allikso siin Riigikogus teha suudab. (Üleüldine naer.) Kas mitte sellega ei tule seletada, et meil Tallinnas nii palju kommunistide poolehoidjaid on, kas mitte selle läbi ei awaldu rahwamasside instinktiivne protest walitsewa seltskonna kõlblusetuse wastu.

Niisama laastawalt mõjuwad rahwa kõlbluse peale kinod oma süllapikkuste reklaamidega käidawamates kohtades, ikka ja ikka uuesti taga piitsutatud rahwa juba muidugi suurt, haiglast himu kergete lõbude järele. Igaüks teab, missugust lõbu pakub meile kino oma mõrtsukatöö ja armastuse stseenide-pornograafiaga, ja mida waatamas käiwad wanad ja noored, wanemad ühes lastega. Ma wist ei eksi, kui ütlen — peajasjalikult meie õpiw noor-

sugu. Illustratsiooniks tooksin wäikese juhtumise. Wäikene kolmeaastane poiss ütleb emale: „Kuule ema, sa lubasid mind kinosse wiia, lähme kinosse?“ Ma küsisin emalt imestanult, et kas ta nii wäiksed lapsed kaasa wõtab, kui kinosse läheb. Ta wastas mulle jaatawalt, sest kinos olla laps palju parem ja rahulikum kui kodus. Ma tegin ühe suure küsimismärgi, mis peab sest lapsest saama, keda juba nii noorelt niisuguste kohtade peale wiiakse. Lapse hing on pehme kui waha, kui päewapildi plate fikseerib ta kõik, mis näeb, ning sündmused mõrtsukatöödest jätawad sinna sisse sügawad waod ja kraawid, mis sinna eluksajaks jääwad. Kui nüüd edasi wõtame waatlemisele sugude wahekorra — mis peeldab meile sealt wastu? Suguline kõlwatus! Tihkli loeme ajalehest ametlisi ja statistilisi andmeid suguhaigustest, mis ikka rohkem ja rohkem maad wõtawad. Ma arwan, et need andmed weel küllalt täielikud pole. Need arwud on suuremad, aga juba need on tähelepanemise wäärt. Hilja aegu saime teate, et meie pisikese sõjawäe hulgas on 1.000 sõdurit haiged ja ¼ nendest põewad suguhaigust, wõib olla weel suurem osa. Ma ütlen, saage tõsiseks ja mõtelge, mis see tähendab. Meie riigi au ja uhkus, noored õitsewad sõdurid, põewad huljana sadade wiisi alatuid suguhaigusi. (Äärmiselt pahemalt tiwalt: See on kogu kodanluse juures nii.) Tuletage meele, et mõnikümmend aastat tagasi wägew ja suur Prantsusmaa täielikult oma sõjakäigu Algerias kaotas ja sõjawägi häbiga tagasi tulema pidi sellepärast, et suurem jagu sõjawäest pödes rasket suguhaigust ja selle tõttu wõitluswõimetuks oli saanud. Kas ei pane see kõhkuma?

Edasi, see kõlwatus on tunginud ka perekondadesse ja selle tagajärjel, peajasjalikult sünnib meil lapsi nii naeruwäärt wähe; meie pole ju suur rahwas ja sellepärast peaks see meile õige tõsist muret tegema. Meil sünnib praegu umbes 16—20 last maksimum 1.000 inimese kohta, kuna harilikult kultuurimaades palju rohkem sünnib, 25—35 last 1.000 inimese peale. Meil on arste ja weel rohkem ämmaemandaid, kes abortide tegemisega rikkaks läinud, kelle spetsialiteet on ihusugu häwitamine. Ja seda ei panda meil mitte pahaks, see on igapäewane nähtus. Kõrgema seltskonna daamid peawad pahaks tooniks lapsi sünnitada. (Wahelhüüe keskelt: Rikub tualeti ära. Naer.) Need on meie kõrgema seltskonna daamid, aga ka waesemates kihtides pole asi palju parem.

Abielu puhtus ja pühadus on saanud sõnadeks, mida pruugitakse ainult hanijalgades, on mingisuguseks abstrakt mõisteks saanud. Nii kaugele oleme langenud. Kui meie seda kõike nüüd tähele paneme, siis peame ütleva, et see on terve sümptomide kompleks, mis näitab päewaselgelt, et meil ei ole moraali, et meie rahwa hingeelu ei ole kõik korras, et rahwas põeb, raskesti põeb, ja seda sellepärast, et kõlblust toitev usk on langenud, usk elawa Jumala sisse... (Pahemalt poolt: Ohoo! Naer pahemal pool ja keskel.) ...on tumestatud saanud. Herrad tööerakondlased! Kõige pealt pööran ma teie poole, teie oma „Raba Maa“ lehega... (Tormiline käteplagin ja naer pahemal pool) ...oma materialistlike, ateistlis-nihilistlike kirjutustega lehes olete püüdnud igate wiisi rahwa juures kristlik-kõlblist ilmawaadet häwitada, nauruääriliseks, wihatawaks teha ja teie teenus on peaaegalikult see, et meie rahwakoolist usuõpetus, kui kõlbmata jätis, wälja wisatud on. Siin öeldud maksab niisama ka teie naabrite kohta pahemalt poolt. Minu arwamise järele on 11. tund kätte jõudnud, et alata wõitlust rahwa kõlbluse ja moraali pärast. Sellepärast panen ma ette käesolewa seaduseelnõu 1. paragrahwi juure järgmise paranduse: „Riigikogu poolt 26. aprillil 1921 a. wastuwõetud seaduse ilma loata wiinapõletamise ja wiina ning piiritusmüügi kohta § 2-s nimetatud rahatrahwidest läheb üks kolmandik karskustöö edendamiseks Eesti karskusseltside keskoimkonna kaudu, teine kolmandik kristliku kultuuri ja ilmawaate edendamise seltsile rahwa kõlblust kaitswa ja edendawa kirjanduse laialilaotamiseks ja kolmas kolmandik spordi toetamiseks spordi keskliidu kaudu“.

See kristliku kultuuri ja ilmawaate edendamise selts ei ole mitte mingisugune kitsarinnaline-konfessionaalne ühisus, wõi usuline sekt, tema tööpõld ulatab üle terve maa, ta teeb tööd rahwa kõlbluse tõstmiseks, kõlblise ilmawaate edendamiseks. Oma ülesannet teostab ta mitmesuguste broshüüride trükkimise ja laialilaotamisega; broshüürid on sarnase sisuga, mis aitab teostada seltsi suurt ülesannet. Herrad Riigikogu liikmed leidsid oma toolidelt paar sarnast broshüüri. Mina usun, kui teie tahate olla erapooletud, siis wõitle ise otsustada, et sarnane töö palju kulu nõuab ja Riigikogus selle seltsi tööd toetades ei aita teie seltsi mitte ainult aineliselt, waid palju enam moraalselt; just moraalne külg on siin tähtis, sest kui Riigikogu selle

paranduse seaduseelnõu juure wastu wõtab, toonitab ta, et ta tähtsaks peab wõitlust rahwa moraali ja kõlbluse eest. Ja just sellepärast palun ma teid, mu herrad, enne kui teie hääletama hakkate, silmapilguks tõsiseks saada ja omale küsimine ette seada: kas meie ei tee sellega pattu were wastu, oma rahwa wastu, kui meie selle paranduse tagasi lükkame? Ei ole mingisugust kõlblust ilma usuta; kes seda tõendab, see waletab ja sellepärast, mu herrad, saage weel kord tõsiseks ja mõtelge, kas teie teete õieti, kui teie minu paranduse wastu hääletate, et teie pärast mitte kahetsema ei hakkaks, sest mida rohkem kõlblus langeb, seda enam ja enam hakkawad ilmuma tema haledad ja kurwad tagajärjed, milledest tundide kaupa wõiks rääkida. (Rkl. Th. Pool kohalt: See on kristliku kultuuri tagajärg:) Häbi peaks olema Teil seda öelda.

Aruandja W. Ernits: Kuna komisjonis seda ettepanekut ei ole arutatud, siis wõin ma ainult isikliku seisukohta awaldada. Minu arwates on täiensa õige, mis rhs. Linnamägi moraali langemisest kõneles. Ma ei imesta selle üle aga sugugi, kui arwesse wõtan, mis maailmas on sündinud. Suure Prantsuse rewolutsiooni järele oli samasugune moraali langemine, nagu nüüd. Minu arwates on moraal ka ilma usuta wõimalik. Et usk moraalil suurt osa etendaks, seda ma ei usu. Mis puutub kristliku ilmawaate ja kultuuri edendamise seltsisse, siis jätan Riigikogu otsustada, kuidas ta selle peale waatab. Broshüüride kohta tähendan, et Rahamäe broshüüris on kaunis huwitawaid andmeid, aga seal on siiski ka niisugust sees, mis mulle ei meeldi. Teine broshüür on juba palju wastuwõtmatum. Lõpuks arwan, et selle wäikese seaduseelnõu puhul ei maksaks wäga laialisi läbirääkimisi ette wõtta. Pikemaid arutusi täies ulatuses wõiks ette wõtta üleüldise joogiseaduse juures. (Wahelhüüded: Ahaa!)

Juhataja K. Wirma: Selle seaduseelnõu § 1. kohta on kaks parandust sisse tulnud: üks rhs. Linnamägi ja teine kirjalik Hünerson'i poolt. Rhs. Hünerson'i parandus kõlab järgmiselt: „...rahatrahwidest läheb 1/3 karskustöö edendamiseks Eesti karskusseltside keskoimkonna kaudu: 1/3 spordi toetamiseks spordi keskliidu kaudu ja 1/3 jagatakse pooleks kuriteo ülesandja ja ülesleidja wahel“. Panen need parandused selles järjekorras hääletamisele, nagu nad sisse on tulnud. Kes on

rhs. Linnamägi paranduse poolt, palun neid käed üles tõsta. Kes vastu? Suur enamus on vastu, sellega on rhs. Linnamägi parandus tagasi lükatud. Panen hääletamisele rhs. Hünerson'i paranduse. Palun neid, kes selle paranduse poolt on, käed üles tõsta. Kes vastu? Mul on raske otsustada, palun sellepärast sekretäri hääled ära lugeda. (Hääletatakse uuesti, misjuures sekretäär hääli loeb.) Rhs. Hünerson'i paranduse poolt on antud 29 ja vastu 22 häält, sellega on parandus vastu võetud.

Aruandja W. Ernits (loeb): § 2. § 1-s nimetatud summad makstakse välja riigirentei kaudu.

Juhataja K. Wirma: Panen selle paragrahwi hääletamisele. (Hääletatakse.) Vastu on üks hääl. § 2. on sellega vastu võetud. Ühtlasi on sellega ka vastu võetud terve seaduseelnõu II lugemisel.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juure.

8. Õpetajate palgaseadus — III lugemisel.

Hariduskommisjoni aruandja J. Annusson: Seaduse pealkiri on (loeb): Õpetajate palgaseadus.

(Sõnasoowijaid ei ole. Hääletamisel võetakse pealkiri vastu.)

Hariduskommisjoni aruandja J. Annusson (loeb): § 1. Palgasaamise suhtes jagunewad õpetajad kolme järku: a) I. järku kuuluvad: kodu- ning väljamaa ülikoolide ja teiste kõrgemate õpeasutuste lõpetajad; kõrgemate õpeasutuste kursuse läbikuulanud isikud; õpetajate instituutide lõpetajad; Tartu ülikooli juures korraldatud keskkooli õpetajate asetäitjate ettevalmistamise kursuste lõpetajad; mitte alla kaks aastat kestwate kõrgemate kursuste lõpetajad, keskkooli wõi õpetajate ning waimulikkude seminaari eelharidusega; weneaegsed keelile ülemõpetajad; eriõpeainete õpetajad sellekohase kutsetunnistusega ja vähemalt keskkooli wõi õpetajate ning waimulikkude seminaari eelharidusega; merekoolide õpetajad kauge-sõidukapteni eksamiga, kellel peale selle keskkooli wõi keskkoolile wastawa kutsekooli eelharidus wõi merekooli õpetaja kutse; 1919 a. 28. augusti õpetajate palgamääruse § 3. märkus II. põhjal I ja II järku tõstetud õpetajad.

b) II. järku kuuluvad: õpetajate ning waimulikkude seminaaride lõpetajad; eksamiteel kõrgema algkooliõpetaja kutse omandanud isikud; keskkoolide lõpetajad; eriõpeainete õpetajad sellekohase kutsetunnistusega, aga vähema kui keskkooli wõi õpetajate seminaari eelharidusega; kreis-, kodu- ning algkooliõpetaja kutse omandanud isikud; merekoolide õpetajad kauge-sõidukapteni eksamiga ja vähema kui keskkooli haridusega; 1919 a. 28. augusti õpetajate palgamääruse § 3. märkus II. põhjal III ja IV järku tõstetud õpetajad.

d) III. järku kuuluvad kõik teised õpejõud, keda nende hariduse järele I ega II järku arwata ei saa.

Märkus I: Selles paragrahwis tähendamata õpetajate liigitamine kuulub haridusministeeriumile.

Märkus II: Kunni 31. juulini 1921 a. kuuluvad I. järku õpetajad, kes Tartu ülikooli juures korraldatud keskkooli õpetajate asetäitjate ettevalmistamise kursustel 1919 a. nõuetawad eksamid ära on teinud, pärast seda tähtaega langewad nad, kui kursustele lõpueksami ära ei tee, II järku.

Hariduskommisjoni nimel teeksin ettepaneku selles paragrahwis järgmised muudatused ette wõtta: 1) § 1 wälja jätta punkt d, mis kõneleb 3. järgu loomisest ja 2) sellega ühenduses punkt b juure lisada lause: „Kõik teised õpejõud, kes oma hariduse järele I järku ei kuulu“. Põhjendused on needsamad, mis II. lugemisel ette toodi, nimelt, et III järgu õpetajad oma hariduslise ettevalmistuse poolest on teatud kõrgusele jõudnud selle läbi, et nad kaheaastased suwekursused on läbi kuulanud. Pealegi on nemad majandusliselt kursuste läbitegemise pärast kannatada saanud ja III suwekursus seisab neil ees, mida nad muudugi lõpetamata ei jäta. Selle tagajärjel, et nad kursustel käinud, on nad õpetöös meetoodiliselt märksa edusamme teinud ja wõib öelda, et nad mitte nõrgemad ei ole, kui suur osa II järgus ettenähtud õpetajatest.

Rkl. J. Piiskar (is.): Aruandja unustas ühe paranduse tegemata, nimelt I-ses reas: palgasaamise suhtes jagunewad õpetajad 2, aga mitte 3 järku.

Hariduskommisjoni aruandja J. Annusson: Loomulikult tuleb ka see parandus ette wõtta.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja Chr. Kaarna: Mina ei saa hariduskommisjoni ettepanekuga mitte ühi-

neda. Mõttiwid kandsin ette viimasel koosolekul ja ma ei hakka neid siin enam kordama.

Juhataja K. Wirma: Asun hääletamisele. Hariduskomisjoni ettepanek seisab selles, et § 1 võetakse vastu sellel kujul, nagu ta II lugemisel oli ette pandud, nõnda et I reas oleks võetud sõna „kolme“ asemel „kahte“, siis punkt b juure lisada: „Kõik teised õpejõud, kes oma hariduse järele I järku ei kuulu“, ja siis veel punkt d välja jätta. Peale selle märkus II . . . (Hariduskomisjoni aruandja J. Annusson: See tuleb sisse jätta.) Tähendab, siis ainult need muudatused. Kas hääletamise motiivide kohta soovib keegi sõna? Ei soovita. Siis ma asun hääletamisele. Kes on hariduskomisjoni poolt tehtud paranduste vastuvõtmise poolt, palun käed üles tõsta. Kes vastu? Mulle näib, et suur enamus on vastu, nii et see ettepanek on tagasi lükatud. Ma panen nüüd selle paragrahvi sel kujul, nagu ta II lugemisel vastu võeti, hääletamisele. Ma pa-

lun neid, kes selle paragrahvi vastuvõtmise poolt on, käed üles tõsta. Kes vastu? Vähemus on vastu. § I on vastu võetud.

Hariduskomisjoni aruandja J. Annusson (loeb): § 2. Awalikude koolide õpetajad saavad põhipalka riigiteenijatega ühtlaselt järgmiste astmete ja normide järele:

I aste	6.000.—	marka
II „	5.500.—	„
III „	5.000.—	„
IV „	4.600.—	„
V „	4.200.—	„
VI „	3.800.—	„
VII „	3.500.—	„
VIII „	3.200.—	„
IX „	2.950.—	„
X „	2.700.—	„
XI „	2.500.—	„

KOOLITÖÖ PRAKTIKA	Juhataja koolis, kus 7 või enam klassikomplekti						Juhataja koolis, kus alla 7 klassikomplekti ja juhataja abi			
	I järk (§ 1 p. a)		II järk (§ 1 p. b)		III järk (§ 1 p. d)		I järk (§ 1 p. a)		II järk (§ 1 p. b)	
	Palga- astmed	Põhi- palk kuus Mrk.	Palga- astmed	Põhi- palk kuus Mrk.	Palga- astmed	Põhi- palk kuus Mrk.	Palga- astmed	Põhi- palk kuus Mrk.	Palga- astmed	Põhi- palk kuus Mrk.
12. aastane praktika	II	5500	IV	4600	VI	3800	III	5000	V	4200
8. aastane praktika	III	5000	V	4200	VII	3500	IV	4600	VI	3800
4. aastane praktika	IV	4600	VI	3800	VIII	3200	V	4200	VII	3500
Wähem kui 4. aastane praktika	V	4200	VII	3500	IX	2950	VI	3800	VIII	3200

KOOLITÖÖ PRAKTIKA	Juhataja koolis, kus alla 7 klassi- komplekti ja juha- taja abi		Õpetaja					
	III järk (§ 1 p. d)		I järk (§ 1 p. a)		II järk (§ 1 p. b)		III järk (§ 1 p. d)	
	Palga- astmed	Põhipalk kuus Mrk.	Palga- astmed	Põhipalk kuus Mrk.	Palga- astmed	Põhipalk kuus Mrk.	Palga- astmed	Põhipalk kuus Mrk.
12. aastane praktika	VII	3500	IV	4600	VI	3800	VIII	3200
8. aastane praktika	VIII	3200	V	4200	VII	3500	IX	2950
4. aastane praktika	IX	2950	VI	3800	VIII	3200	X	2700
Wähem kui 4. aastane praktika	X	2700	VII	3500	IX	2950	XI	2500

Märkus I: Kodu- ning wäljamaa üli- koolide ja teiste kõrgemate õpeasutuste lõpetajad ja 1919 a. 28. augusti õpetajate palgamääruse § 3 märkuse II põhjal I järku tõstetud õpetajad tõusewad palgasaamise suhtes ühe astme wõrra kõrgemale, kui nad õpetawad kesk- wõi kutsekoolide klassides, mis on 6-aastalisest algkoolist kõrgemal.

Märkus II: I järku kuuluwad õpetajad, peale selle paragrahwi märkuses I tähendatud õpetajate, langewad palgasaamise suhtes ühe astme wõrra allapoole, kui nad ei õpeta kesk- wõi kutsekoolide klassides, mis on 6-aastalisest algkoolist kõrgemal.

Märkus III: II järku kuuluwad õpetajad tõusewad palgasaamise suhtes ühe astme wõrra kõrgemale, kui nad õpetawad kesk- wõi kutsekoolide klassides, mis on 6-aastalisest algkoolist kõrgemal.

Märkus IV: Üksikuile koolijuhatajaile, nende abidele ja õpetajaile wõib haridusministeerium määrata maakonna- wõi linna-kooliwalitsuse (riigikoolides haridusministeeriumi kooliosakonna) põhjendatud ettepanekul kõrgema astme palga, kui selles seaduses nende kohta ette on nähtud. Kui selle juures kõrgem kui I astme palk määrata tuleb, otsustab seda Wabariigi Walitsus.

Rkl. E. Martinson (sd.): Ma kor- dan oma ettepanekut, mis ma II lugemisel tegin, nimelt, et kõik palgaastmed õpeta-

jaile tõsta igale liigile ühe astme wõrra kõrgemale, nii et kõigi liikide palk oleks ära mahutatud 10 astme piirides. Kõigekõrgem aste on praeguses ettepanekus II aste, siis oleks aga I-ne kõigekõrgem, kõige- alam aste on praegu XI, minu ettepanekus oleks see X aste kõigealam. Wastawalt sellele parandusele tuleks lisada märkus I lõppu järgmine täiendus: „Kui selle juures palk I astme palgast kõrgemale tõuseb (juhatajal koolis, kus 7 wõi enam klassi- komplekti, 12 aastase praktikaga), määrata- takse põhipalk 6500 marga peale kuus.“ Motiivid on juba II lugemisel ette toodud.

Hariduskomisjoni aruan- da J. Annusson: Hariduskomisjoni nimel wõin selle ettepanekuga ühineda, ar- wesse wõttes seda, et wahepeal on 2 astme asemel 3 astet määratud.

Juhataja K. Wirma: Panen hää- letamisele. Kas ollake nõus, et parandu- sed korraka hääletamisele tulewad? (Wa- helhüüded: Jah!) Kes on herra Martinson'i poolt tehtud paranduse wastuwõtmise poolt, palun käed üles tõsta. Kes wastu? Mulle näib, et enamuse on wastu. (Pahe- malt poolt: Palume hääled ära lugeda.) (Hääletatakse uuesti, misjuures sekretäär hääli loeb.) Ettepanek on saanud 22 häält poolt ja 28 häält wastu. On seega ta- gasi lükatud. Ma panen nüüd § 2 hää- letamisele sellel kujul, nagu ta II lugemisel on wastu wõetud. (Hääletatakse). Wastu on vähemus. § 2 on wastu wõetud.

Hariduskommisjoni aruandja J. Annusson (loeb): § 3. Peale § 2 tähendatud põhipalga saavad õpetajad käesoleva määruse maksmapanemisest peale ajulist elukalliduslisa samal määral, kui riigiteenijad.

(Sõnasooijaid ei ole. Hääletamisel võetakse § 3 vastu.)

Hariduskommisjoni aruandja J. Annusson (loeb): § 4. §§-des 2 ja 3 ettenähtud normide järele makstakse palka kohtades, mis elukalliduse poolest riigiteenijaile palga maksmiseks I liiki on arvatud. Teistes kohtades on palkade protsendiline alanemine samasugune kui riigiteenijatelgi.

(Sõnasooijaid ei ole. Hääletamisel võetakse § 4 vastu.)

Hariduskommisjoni aruandja J. Annusson (loeb): § 5. Õpetajate nädalatundide normaalarw on 30, mille juures mitmes koolis antawad tunnid ühte arwatakse. Peale selle on õpetaja kohustatud enese peale võtma tarwilikud õpe- ja kasvatustööga ühenduses olevad kõrwalised tööd (korrapidamine koolis, klassi juhatus, klassi raamatukogu hoidmine ja raamatute väljaandmine, kirjalikud tööd, füüsiliste ja keemiliste katsete ettevalmistamine.)

Märkus I: Internaadiga ühenduses olewa töö eest makstakse kooliülewalpidaja poolt eraldi tasu, kusjuures tasusumma iga internaadiga kooli jaoks kindlaks määrab maakonna või linna kooliwalitsus (riigikoolides haridusministeerium).

Märkus II: On õpetajate tundide arw nädalas alla või üle 30, siis makstakse temale palka tundide arwu järele: iga nädalatunni eest $\frac{1}{30}$ osa õpetaja eelpool tähendatud palgast (põhipalgast ja elukalliduslisast.) Kui tundide jaotamisel koolist olenewatel põhjustel on võimatu õpetajale 30 nädalatundi anda, siis saab ta täie palga vähemalt 24 tunni andmisel.)

Märkus III: Õpetajate seminaari ning seminaari harjutuskooli õpetajate ja riigi kunsttööstuskooli eriõpeainete õpetaja nädalatundide normaalarw on 18. Alla või üle 18 nädalatunni andmise korral makstakse neile iga nädalatunni eest $\frac{1}{18}$ osa õpetaja palgast.

Märkus IV. Tehnikumi eriõpeaine õpetaja nädalatundide normaalarw on 12. Alla või üle 12 nädalatunni andmise korral makstakse iga nädalatunni eest $\frac{1}{12}$ osa

õpetaja palgast. Tehnikumi assistentide, keelide õpetaja ja eeltehnikumi õpetajate nädalatundide normaalarw on 30. Alla või üle 30 nädalatunni andmise korral makstakse neile iga nädalatunni eest $\frac{1}{30}$ osa õpetaja palgast.

Märkus V: Koolijuhataja annab iga juhatawale klassikomplekti kohta 2 tundi nädalas vähem oma kooli õpetaja nädalatundide normaalarwust, kuid mitte vähem kui 6 tundi nädalas.

Märkus VI: Tehnikumi direktor saab koolijuhataja palga ilma tunni andmata.

Märkus VII: Koolijuhataja abi annab iga juhatawale klassikomplekti kohta 2 tundi nädalas vähem, oma kooli õpetaja nädalatundide normaalarwust, kuid mitte vähem kui 12 tundi nädalas.

Märkus VIII: Tehnikumi inspektor saab inspektori palga 6 nädalatunni juures. Tehnikumi osakonna juhatus arwatakse 2 nädalatunni ette.

Märkus IX: Eri- ja kutsekoolide õpetöökodade juhatajad ja meistrid-instruktorid, palgatakse ametisse kooli ülewalpidaja poolt waba kokkuleppe järele, silmas pidades walitsuse poolt normeeritud palka riigitöökodades; lepingu kinnitab haridusministeerium.

Märkus X: Klassikomplekti all mõistetakse selles seaduses õpilaste kogu, keda õpetaja ühes ruumis õpetab.

Hariduskommisjoni nimel teen ettepaneku selles paragrahwis arwu 30 asemel võtta 24 ja $\frac{1}{30}$ asemel igalpool $\frac{1}{24}$. Peale selle märkus 2. välja jätta wiimane lause „kui tundide jaotamisel jne.“. Motiivid, mille põhjal ma seda ettepanekut teen, on enne juba öeldud. Tähendan lühidalt, et siin hariduskommisjon pidas silmas muuseas ühte asjaolu, mis wahepeal on selgitud. Haridusministeerium on wiimasel ajal kawatsuse kallal töötanud, mis algkooli tundide arwu normeerib, ja selle järele tuleks algkooli I kl. 22 tundi, II—22, III—24, ja siis, kui ma ei eksi—28. Agatahes algkooli esimeste klasside tundide arwu on selle kawatsuse järele langenud ja ma peab loomulikult langema, sest algkooli õpilased ei või nii suurt arwu tunde töötada. Kuid selle läbi langeb ka algkooliõpetajate tundide arwu kaugelt alla 30. Ja sellepärast ei või tundide arwu niiviisi normeerida, et öelda, et algkooliõpetaja, või ükskõik missuguse kooli õpetaja tundide arwu oleks 30. Kui nüüd aga lihtsalt käega lüüa nende alg-

kooliõpetajate peale, tähendades, et nad selle paragrahvi märkuse 2 põhjal hakkavad selle vähendatud tundide arvu juures ikkagi täit palka saama, siis tuleks nii välja, et algkooliõpetaja kõige pealt annaks vähem tunde kui keskkooliõpetaja, kes selle seaduse järele oleks kohustatud 30 tundi andma, ja peale selle on algkooliõpetajate seaduses juba ette nähtud lühem õpeaeg, nii et algkooliõpetajatel suurem suwepuhkus oleks. Seda silmas pidades leidis hariduskommisjon, et on tarwis weel kord toonitada, et Riigikogu neid asjaolusid silmas pidades sellele seisukohale tagasi läheks, mis hariduskommisjon oma eelnõus ette pani. Meie igatahes peame siin arwesse wõtma oma õpetajate kui ka õpilaste töewõimet, mis iseäranis pärast sõja kurnamist niisugune ei ole, nagu seda mõnelt poolt arwatakse.

Rkl. E. Martinson (sd.): II lugemisel määrati õpetajate nädalatundide normaalarw 30 tunni peale kindlaks. See otsus, kui teda III lugemisel mitte ei muudeta, võib saatuslikuks saada meie arenewale koolile ja sellega ühes ka tervele meie kultuurile. Kui siin hiljuti lehmade toitmise ja õlikookide üle pikki ettelugemisi peeti, siis lubatagu mulle weel kord selle tehtud otsuse juures natukene peatada, kuna asi siiski tähtsam on, kui lehmade ja õlikookide küsimus. Küsimus, kas nädalatundide normaalarw peaks olema 30, 24 või 18, on peaaesjalikult pedagoogiline küsimus ja sellepärast on ka raske siin selle üle suuri waidlusi pidada. Ma tahaksin ainult lühidalt wäiteid ette tuua, mis selle suure tunniarwu vastu räägiwad. On ju teada, et õpetaja töö ei ole mitte ainult selles tunniandmises, mis ta koolis ära annab, waid rõhkemal määral läheb tal aega selle tunni vastu ettewalmistamiseks. Nii et õpetaja töö vähemalt kahekordseks kasvab selle tunni arwule, mis siin palgaseaduses ette on nähtud. Peale selle on õpetajal väga palju kõrwalisi töid teha, nagu kirjatööde parandamine, klassi raamatukogu korraldamine jne. Need wõtawad kõik õpetajal õige palju aega ära. Edasi, õpetajal nõutakse, et ta ennast alatasa peab täiendama, kui ta mitte ei taha alati ühte ja sedasama rääkida, ja kui tahab ajaga edasi sammuda. Peale selle peab õpetaja palju aega kulutama selle peale, et on tarwis kontaktis olla seltskonnaga, et on tarwis osa wõtta koosolekutest, seltsidest, kõnedest, sellepärast et muidu jääb tema elust isoleerituks ja niisugune õpetaja meie

koolile ei kõlba, sest meie kool peab ju ette walmistama inimest elu tarwis, mitte aga raamatukoideks. Kantseleiametnikkude tööpäew on lühem, kui füüsilise töö tegijal, ja seda õigusega. Õpetajale tahetakse aga palju suurem töökoorem peale panna, kui kantseleis on. Ometi on aga teada, et kantselei töö on enam-wähem rutiiniline, kuna õpetaja peab loowalt tegew olema. Kui meie aga õpetajale suure töökoorma peale paneme, siis ei saa olla juttu loowast tööst, waid see piiratakse miinimumini. Edasi, meil armastatakse õige sagedasti näitusi tuna Lääne-Euroopast ja katsutakse ennast kuidagi lähendada Lääne-Euroopale. Waatame siis, kuidas on lugu tundide arwuga Lääne-Euroopa koolides. Wõtame esiti arutusele keskkooli. Ei ole ühtegi keskkooli Lääne-Euroopas, kus tundide arw tõuseks 30-neni. Samasugune on tundide arw Soomes. Endises Wene keskkoolis oli tundide arw 18, peale selle tasuti eraldi weel kirjalikud tööd. Kui meil 1919 a. õpetajate palgaseadus kokku seati, siis wõtsid sellest kokkuseadmisest osa haridusministeeriumis ka õpetajaskonna esitajad, ja just nemad ise arwasid, et meie ei saa püsima jääda tollaegses riikliselt raskest ajast selle tunni arwu juure, mis oli enne, see on 18 tunni juure, waid wõtsid eneste peale wabatahtliselt suurema koorma, määrates tunni arwu 24 peale. Seal juures lootsid nad, et kui tulewad enam-wähem harilisemad ajad, siis neid sellest tundide koormast wabastatakse. Selle asemel aga, et õpetajaid sellest tunni arwu koormast wabastada, paneb II lugemisel wastuwõetud otsus õpetajate peale õieti suurema koorma, kui siimaani seadus neile peale oli pannud. Endise seaduse järele oli igatahes wõimalus anda 24 tundi, kuna selle juures tundide arw 24—30 piirides kõrwaliste töödega reguleeriti. Uus seadus paneb aga peale 30 tunni weel kõrwaltööd õpetaja peale. Uue seaduse põhjal oleks õpetajate tundide arw 30 pluss kirjalikud tööd. Juba teisel lugemisel rõhutasin ma seda. Kõrwalmärkusena tähendatakse, et see küsimus juba õige selge olewat. Kuid teisel lugemisel see, kahjuks, mitte selge ei olnud, ja ma ei tea, kas ta nüüd III lugemisel kõigile selgeks on saanud. II lugemise andmete põhjal oletan, et ei ole mitte asjata selle juures peatada. Edasi, kui meie paneksime 30 tundi maksuma keskkoolides, siis sellega sunniksime hulga õpetajaid leppima tunniandjate osaga, sest et keskkoolide tundide arw, nagu ma seda II lugemisel tähendasin, paljudes õpeainetes ei wõimalda nii suurt

tunni arwu. Igatahes peaks kõigil selge olema, et 24 tundi juba küllalt suur tundide arw on, suurem kui endises seaduses ette nähtud oli.

Läheme edasi algkoolide juure. Ka siin tõin ma juba II lugemisel mõtteid ette, et ka algkoolides ei tohiks tunni arw mitte üle 24 olla. Wastuwäiteks toodi ette, et Soome algkoolides olewat tundide arw 30 ja keskkoolides 24. Tsiteerin teile Soome uue kooliseaduse § 21, mis järgmiselt kõlab: „Nende tasumäärade eest, mis II ja III järkude üles on loetud, on rahwakooliõpetaja kohustatud õpetama ülemas ja lühendatud kursusega rahwakoolis mitte enam, kui 30 nädalatundi ja rahwakoolis — 24 nädalatundi.“ Meie näeme siit, et Soomes on rahwakoolides uue seaduse järele 24 tunniline tööaeg. Need nõndanimetatud lühendatud kursusega rahwakoolid on isesugune tüüp, kus tuleb õpetajal töötada kahes vahetuses, enne ja peale lõunat. Sarnases kooliski ei tohi töö kahe vahetuse peale kokku tõusta üle 30 tunni. Muidugi on töö niisuguses koolis raskem. Järgmine seaduse paragrahw räägib aga, et selle töö eest neil eraldi tasu on, mis suurem on, kui rahwakooliõpetaja palk. Ei ole ka põhjendatud, kui otsitakse wanadest seadustest omale tuge, et wanade seaduste järele olewat, rahwakooliõpetajate tundide arw suurem, kui keskkoolides. Tõsi on, et see ajaloolistel põhjustel paljudes kohtades küll endiste seaduste järel nii on olnud, kuid meie peame arwesse wõtma uusi nõudeid kaswatusseaduses ja asjaolu, et meie rahwakooli uues tunnikawas, mida kawatsetakse maksuma panna, on ette nähtud esimese nelja aasta kohta järgmine tundide arw: I klassis — 22 tundi, II kl. — 22, III kl. — 26 ja IV — 28 tundi. Kui meie II lugemisel wastuwõetud tundide arwu jätame, siis sellega wõtame ka wõimaluse ära niisugust tunnikawa maksuma panna, mis haridusministeeriumis on juba wastu wõetud ja eriteadlaste poolt otstarbekohaseks leitud, wõi jälle peaksime siis algkooliõpetajad kõik jätma tunniandjateks, kui neile 30 tundi normaalarwuks määraksime. Ettetoodud põhjustel ei saa mina mitte sellega ühineda, et algkooli tundide arw peaks olema teistsugune, kui keskkoolides, sellepärast toetan hariduskomisjoni aruandja herra Annusson'i poolt tehtud ettepanekut.

Rkl. O. A m b e r g (kristl.): Mineword, kui see küsimus arutusel oli, siis oli selles asjas kolmesugune ettepanek rahwa-

saadikute poolt; kõigekaugemale ulatawam ettepanek oli rahaasjanduse komisjoni ettepanek, et nädala normaal tundide arw saaks 30 peale määratud. Seda põhjendas rahaasjanduse komisjoni aruandja sellega, et riigil praegusel ajal, kus wäljaminekud nii suured on, ja kus meie wõrdlemisi õpetajate palkasid õige tuntawalt oleme tõstnud, et wäljaminekud rahaministeeriumil õige koormawad saawad olema. Ma usun, et wist selle wäikse surwe abil ka muist rahwasaadikuid minewakordse otsuse tegid ja selle normaal tundide arwu 30 peale nädalas määrasid. Aga nagu nüüd igalt poolt selgitatud on, iseäranis herra Martinson'i, samuti ka hariduskomisjoni aruandja herra Annusson'i poolt, et see tõesti üle jõu käib ja wõimatu on, et kooliõpetaja keskmiselt 30 tundi annaks, ja et see küll wõimalik ei ole, aga siiski ma tahaksin, austatud Riigikogu liikmed, tähelpanu juhtida selle peale, et meie algkoolides wist mitte wõimalik ei ole täitsa läbi wiia, et tundide arw saaks määratud 24 peale, Nagu herra Annusson tähendas, on algkoolides mõnes kohas, näituseks 4. klassilistes koolides, tundide arw kunni 28. Kui meie algkoolidest räägime, on suuremalt jaolt ikka tarwis silmas pidades maakool. Seal on maa kooliõpetajal ikka oma prii korter, on ka maalapike. Ma arwan, et see ei ole ülekohtus, kui meie wahest mingisuguse kompromiss-ettepanekuga esineme. Ma teeksin nimelt niisuguse ettepaneku, et õpetajate nädalatundide normaalarw — mille juures mitmes koolis antawad tunnid ühte arwatakse — on algkoolides 24—30, keskkoolides 24. Alla 30 tunni kunni 24 tunnini wõib normaal tundide arw algkoolides langetada ainult juhtumistel, kui tundide jaotamisel koolist olenewatel wõi kaswatuslistel põhjustel on wõimatu õpetajal 30 nädalatundi anda. Seega oleks § 5-sse I. lause asemele minu poolt tehtud parandus panna ja jääks märkus II. wiimane lause wälja. Need ettepanekud on juba II. lugemisel tehtud ja on nüüd selles ettepanekus kokku kombineeritud.

Rkl. M. P ü ü m a n (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Siin on juba mitme asjaolu peale tähelpanu juhitud, mispärast see paragrahw niimoodi, nagu ta siin on, mitte wastuwõetaw ei ole. Ma tahan ühe asjaolu peale weel tähelpanu juhtida, mis minu arusaamise järele väga kaaluw on. Asjalugu on järgmine: kui meie lähemalt waatame meie koolimaju, kus õpetajad sunnitud on kauemat aega tööd tegema, siis

näeme, et nemad kaugelgi terwishoiu nõuetele ei wasta; — wõib öelda, et ligi 90% meie koolimajadest ja klassidest on niisugused, mis terwishoiu nõuetele sugugi ei wasta. Kujutage endale ette õpetajat, kes on sunnitud niisuguses klassis töötama ja mitu tundi järgemööda oma jõudu pingutama, kus mitmesugused ja sagedased affektide wahetused olemas; siis ei ole sugugi ime, kui õpetajad 10—15 aastase töö järele üht ehk teist haigust hakkawad põdema. Kõigerohkem kannatawad õpetajad närwinõrkuse, werewaesuse, kopsu- ja kurguhaiguste all, mis harilikult õpetajate haigusteks kutsutakse, sest et wiimased õpetajate juures kõigesagedamini ette tulewad. Kui teie nüüd selle paragrahwi niisugusel kujul wastu wõtate, nagu ta siin II. lugemisel kahjuks wastu wõetud on, nimelt, et normaal nädalatundide arw peab olema 30, siis teete teie igatahes meie õpetajaskonnas seisukorra palju halwemaks, kui ta siiani oli, kui ta enamalt tsaariajal oli. Weneriigis tsaariajal andsid keskkooliõpetajad ainult 18 tundi nädalas, kuna teie nüüd kerge käelligutusega keskkooliõpetajatele lihtsalt 12 tundi juure panete, algkooliõpetajatele 3—4 tundi sellepärast, et nii palju kui mina tean, kõigewähemalt Tallinna algkoolides annawad õpetajad harilikult 26—27 tundi nädalas. Ka nendele õpetajatele panete siin mõned tunnid juure; nii et selle asemel, et õpetajate seisukorda parandada, panete teie neid palju halwemasse seisukorda. Mis on selle tagajärg? Selle tagajärg on see, et õpetajad ei suuda mitte nii hästi tundidele enam ette walmistada, nagu see peaks olema; sellega kaasas käib järjelikult meie rahwa üleüldine hariduse tasapinna langemine. Mina arwan, et kõik need, kes meie rahwahariduse tõstmisest räägiwad, ja kellel see mitte ainult sõnakõlksuks ei ole, waid ka tegudes seda püüawad üles näidata, need peaksid kõik hääletama mitte 30 nädalatunni, waid 24 nädalatunni poolt.

Rkl. A. Marfeldt (sd.): Austatud rahwasaadikud! Siin on selgeks tehtud pedagoogiliselt kui ka terwishoidliselt, et normaal tundide arw 30 igatahes meie keskkoolides ei ole õigustatud. Ma tahtsin siin tähelepanu juhtida praktiliste raskuste peale, mis sellega kaasas käiwad, kui normaal tundide arw 30 peale kindlaks määratakse. Mul on wiimastel aastatel palju tegemist olnud õpetajatega ja nende tundide arwu määramisega ja oma praktika järele wõin öelda, et meil tõepoolest ülesaamata raskustega tuleb tegemist teha,

kui meie normaal tundide arwuks 30 määratakse. Kui meil on wälja mindud sellest seisukohast, et 30 tundi tuleb määrata sellepärast, et meil wõib olla muidu ei jätkuks küllalt raha õpetajatele palgamaksmiseks, siis ma ütlen just teisiti: meie saame rahalistest takistustest kergemini üle, aga suuremaid takistusi, millesst meie nii kergelt üle ei saa, teeb nimelt õpetajate puudus. Wast paistab mõnele, et õpetajate puudus siis suurem peaks olema, kui meie nendele 24 tundi normaal arwuks määrame. Aga mitmel pool on otse ümberpöördukt. Näituseks ma pean Wiljandi koolide kohta ütlima, et seal ainult neli algkooli on, kus tunniandjaid ei ole, waid kus töötawad igas ühes neli määralist õpetajat. Teistes koolides, kõrgemas algkoolis, õhtualgkoolis, kõigis keskkoolides on tunniandjad, nimelt on õhtualgkoolis kõik tunniandjad, kuna keskkoolides õige suur hulk tunniandjaid töötab, mitte sellepärast, et seal wõib olla õpetajaid ei leidu, waid peasi on selles, et ei saa igale õpetajale mitte 30 tundi anda. Wõtame näituseks maateaduse, kui meie nüüd terwes koolis kõik maateaduse tunnid kokku wõtame, siis meie ikkagi 30 tundi kokku ei saa. Sama lugu on ka ajaloo, loodusteadusega, laulmisega, joonistusega, wõimlemisega jne. Neid asju wõiks weel palju üles lugeda, kus normaal tundide arwu 30 ei saaks. Siis on jälle õige suured koolid, näituseks on Wiljandis keskkool 15 kunni 16 klassiga; seal tõuseb tundide arw kaugelgi üle selle normi, mis üks õpetaja anda wõib. Nüüd on tarwis teist õpetajat ametisse panna, aga teisele õpetajale ei saa nii palju tunde kokku ja sellepärast peab kusagilt teisest koolist õpetajat paluma tunde andma. Nii töötab praegu Wiljandis suur hulk tunniandjaid, kellel on mõnel wiis tundi, kuus tundi; on isegi neid, kellel kaks tundi on. Õpetaja on kusagil koolis määraliseks õpetajaks ja annab mõnes teises koolis kaks kunni kuus tundi, kui tunniandja. Kujutage nüüd enesele ette, kui pannakse maksma 30 normaal tundi kõigi õpetajate kohta keskkoolis kui ka algkoolis. Algkoolis on praegu õpetajal harilikult tegelikult 25 wõi 26 tundi, seaduse järele on küll 24 kunni 30, kuid tegelikult ei tule õpetaja peale algkoolis rohkem kui 25 ehk 26 tundi. Kui nüüd õpetaja peab 30 tundi andma ja 30 tundi loetakse normaalarwuks, siis ei lähe ükski õpetaja enam teise kooli õpetama, tundi andma, sest et need tunnid loetakse tema normaal tundide hulka ja ta peab need andma sellesama palga eest, mis ta oma koolis nii kui nii saab. Kui ta teises

koolis neli tundi annaks, kuna tal oma koolis 26 tundi on anda, siis saab ta normaal-arwu küll kätte, aga tema ei saa nende nelja tunni eest mitte tasu, sest et seaduses on ette nähtud, et normaal tundide arv peab olema 30. Ja niisugustel tingimistel ei oleks Wiljandis võimalik õhtualgkooli awada, kus juhataja kui ka kõik õpetajad on teistest koolidest kokku kogutud ja an-nawad seal tunde tasu eest. Kui seda tasu enam ei ole, siis tuleks õhtualgkool kinni panna. Niisugusel korral, kui meie 30 tundi määrame, suurendame meie lihtsalt õpetajate puudust, Meie peaksime Wiljandi õhtualgkoolile palkama määralsed õpetajad, sest kuidas saab õpetajat, kes oma koolis annab 25—26 tundi, sundida õhtualgkoolis veel 5—6 tundi andma sellesama palga eest. Niisugust õpetajat meie ei leiaks, kes oma peale üleliigset tööd ilma tasuta wõtaks, õpetajad hakkaksid lihtsalt ennast kõrwale hoidma kõigist nendest tundidest, mis määralsed õpetajad ära ei suuda anda. Wiljandis realgümnaasiumis, kus minu teades seitse kunni kaheksa tunniandjat töötawad, haridusseltsi naisgümnaasiumis, kus ka seitse kunni kaheksa tunniandjat töötawad, linna naisrealgümnaasiumis, kus neli kunni wiis tunniandjat peale määralsite õpetajate töötawad; on kõik need tunniandjad Wiljandi õpetajad teistest koolidest. Need tunnid jääksid lihtsalt andmata, sellepärast, et ükski ei tuleks neid tunde andma, kui neid peaks andma ilma tasuta, sest normaal tundide arv on 30. Need on praktilised näitused koolielust. Kui siin näidati, et normaalarw 30 wõib saatusli-seks saada pedagoogiliselt ja terwishoiu seisukohalt, siis oli minu ülesanne näidata, et ka praktilises läbiwiimises arv 30 suuri raskusi teha wõib ja et wististi kahtlust olla ei wõi, et meie wastu wõtma peame 24 tundi. Meie peame hariduse peale kõige-suuremat rõhku panema. Meil on iseseisew riik, meie oleme kaks sõda wõitnud ja oleme püsti jäänud kõigi takistuste kiuste, ja kui see kõik nii on olnud, siis peab üt- lema, et meie selles väga palju wõlgu oleme meie haridusele. Ei saa kiidelda, et meie haridus iseäranis kõrge on, aga peab üt- lema, et ta meil ikkagi niisugune on, et ta meile wõimaldas ennast püsti ajada. Ja sellepärast, kui meie seda nüüd tunnistame ja ma usun, et kõik seda tunnistawad, peab meie püüd olema, et meie hariduses wõima- likult edasi saaksime, et meie nende tööd, kes meie hariduspõllul eeswõttelejad on, peaksime püüdma kergendada ja tõsta tasu nende töö eest, sest selle läbi tõstame meie oma rahwa hariduselist tasapinda.

Põllumehe kohta öeldakse, et kui ta matab põllusse raha ja waewa, et see 10-ne kord- selt talle tagasi tuleb, siis peab hariduse kohta üttelema, et see raha ja waew, mida meie sinna sisse paneme, tuleb meile 100-ja ja 1000-e kordselt tagasi. Igatahes peame tõsiselt järele kaaluma, kui meie hääleta- misele läheme, kas meie mitte liiga kerge käega ei toimeta, kui meie 30 tunni poolt hääletame.

Rkl. M. Bock (saks.): Ich weise da- rauf hin, dass ich in der Bildungskommis- sion allein für 30 Stunden gestimmt habe, hauptsächlich aus finanziellen Erwägun- gen. Jetzt haben aber wir, ich und meine Fraktionsgenossen unseren Standpunkt re- widiert, da die seitdem ertönten Proteste nicht ohne Wirkung geblieben sind, um so mehr, als auch Pädagogen, ich kanne und deren Altruismus ich hochschätze da- rauf hingewiesen haben, dass die Schule und die Kinder vielleicht doch Schaden nehmen könnten, wenn man die Normal- stundenzahl auf 30 festsetze. Ich unter- streiche, dass somit jetzt alle 11 Glieder der Bildungskommission, den werschie- densten Parteien angehörend, sich für 24 Stunden aussprechen.

Rkl. M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Peale selle, kui nii palju kõnelejaid selle ettepaneku poolt on, näib täitsa asjata olewat selleks veel sõna wõtta, kuna minagi 24 nädalatunni kasuks rääkida tahan. Ma tahaksin aga siiski veel mõne üksikasja peale näidata, mis senni puutumata on jäänud, nimelt, kuidas just lapsed kahju saaks selle läbi, kui kooliõpe- taja nädalas 30 tundi andma peab ja peale selle ennast tundide wastu walmistama peaks. Austatud Riigikogu liikmed! Tule- tame enestele meele minewa nädala aru- pärimist. Seal tulid niisugused asjaolud ilmsiks, et kooliõpetajatel mitte küllalt wõi- malust ei ole lastega individuaalselt läbi käia ja see tuleb sellest, et kooliõpetajatel selleks aega ei ole. Kui kooliõpetaja oma ettewalmistamise töö on teinud ja tunnid ära on annud, on ta niisama wäsinud, kui meie siit halwa õhu seest 5 tunni järele wa- banedes. Sarnasel juhtumisel ei ole neil enam lusti oma õpilaste juure minna, nen- dega kokku puutuda, nende iseloomu ja kalduwust tundma õppida. Mina arwan, et sellest seisukohast wälja minnes meie kooli- õpetajate töö kergemaks peame tegema, sest kasu toome sellega just oma lastele, oma noorsoole. Wõtame, näituseks, mõne üksiku õpeaine, nimelt loodusteaduse. Loo- dusõpetuse andja ei saa ennast mitte ikka

raamatu järele ette walmistada, waid ta peab ka asju tundi kaasa wiima, nagu taimi ja loomakesi ja neid peab ta otsima, korjama. Kui ta wäsinud on ja kui tal selleks lusti ei ole, siis jääb see kõik tege mata ja kui ta ennast sedawiisi ette walmistada ei suuda, siis on see jällegi laste kahju. Wõtame, näituseks, keemia wõi füüsika õpetaja, kes ennast ettetulewa tunni wastu 2 kunni 3 tundi ette walmistama peab. Kui temal mõni wäike katse korda ei lähe, nimelt mingisugune huwitaw katse ja ta sellega laste ees ekspromenteerida ei saa, siis on see jällegi laste kahju. Wõtame ekskursioonid. Mida rohkem õpetaja wäsinud on, seda raskem on temal ekskursioone korraldada, aga mida rohkem ta puhanud on, seda kergem on tal see, ja wiimane on ainult meie lastele kasuks. Mina arwan, et niisuguseid näitusi wõib igaüks terwe rea ise leida ja ette tuua, ma ei tarwitse pikemale minna ja sellepärast usun mina, et kõik Riigikogu liikmed 24 tunni poolt hääletawad.

Rkl. J. Tõnisson (rhw.): Rahwera konna nimel tegin mina 2. lugemisel ettepaneku tundide arwu määrata 24—30-ni, sellejuures aga juure lisada märkus, et alla 30. wõib määrata normaal tundide arwu koolist olenewatel ja kaswatuslistel põhjustel. Selle juures ei teinud meie wahet ei keskkooli ega algkooli wahel. Täna on siin küllalt näidatud, et iseäranis keskkoolis wõimatu on üle 24 tunni normaaltundide arwu määrata. Teiselt poolt on näidatud, et just algkoolis ei saa tundide arwu kätte ja seal teistel põhjustel, aga selle juures jäi ometi lahtiseks wõimalus, et iseäranis maakoolides õpetaja 24 tunniga ei saa nädalas kõike tunde ära anda. Praegusel üleminekuajal peab neid tegelikka elunõudeid täitma ja selles mõttes kaldume meie rahwasaadik Amberg'i ettepaneku poole, et tundide arw oleks 24—30-ni, keskkoolis mitte üle 24 ja algkoolis kunni 24 miinimum, aga kus seda tarwis, wõib ka tundide arwu suurendada ehk vähendada. Kui seda määrust raske on jõhwi pealt läbi wiia, siis wõib seda kooliõpetajate nõukogu otsustada.

Rkl. J. Piiskar (is.): Siin on õieti palju kõneldud 24 tunni poolt ja 30 wastu. Tahaksin ainult mõne sõnaga weel asja puudutada. Siin on tähendatud Riigikogu liikmete Amberg'i ja Tõnisson'i poolt, et algkoolides ei saada mitte selle tunniarwuga läbi ja et tuleks teistsugune norm

maksma panna. Herra Amberg unustab aga ära, et algkoolides on maad antud kooliõpetajatele samuti kui igale põllumehele harimiseks. Maa iseenesest ei ole mitte wäärtus, waid kui tema peal tööd tehakse, ja maa selle läbi produtseerib, siis on temal mingisugune wäärtus. Töötegemiseks tarwitab aga õpetaja aega. Teine moment, mida silmast lasta ei saa, on, et maakoolides tuleb töötada suuremalt jaolt 2 jaoskonnaga. Kes wähegi kooli tööd tunneb, peab tunnistama, et ühe jaoskonnaga kergem töötada on, kui kahega, ja need, kes kahega töötawad, peawad terwe rea rohkem tunde andma, ja see moment räägib selle wastu, et maakoolides tundide arwu suurendada. Edasi on mitmelt poolt rõhutatud, et iseäranis algkoolides tundide arw vähene on ja ei wõimalda 30 tundi kokku saada. Tagajärg on see, et nendes koolides tundide arw wäiksemaks jääb ja loomulikult õpetajad püüawad sinna minna, kus tundide arw vähem. Miks peaks õpetaja sinna minema, kus tal 30 tundi anda, kui ta wõib 24 tundi anda. See sunniks õpetajaid ühest kohast teise rändama. Lõpuks juhiks tähelpanu selle peale, kuidas kooliwalitsuste ja õpetajate poolt selle paari päewa jooksul hulk proteste sisse on tulnud II lugemisel wastu wõetud tundide normi kohta, mis hoopis teist keelt kõnelewad ja kus leitakse, et 30 tunni määramine wiib meie kooli lagunemisele. Ma ei hakka neid teile ette kandma, kuid nimetan weel, et üks koolinõunik, keda ikkagi ei saa selles süüdistada, et ta pahempoolne on, on awaldanud pea kõigis lehtedes kirjutused, kus näidatakse, kuidas 30 tundi on täitsa wastu wõtmata algkoolides. Kui Riigikogu tahab koolide eest hoolitseda ja õpetajate seisukorda wähegi inimlikuks teha, siis wõib ta ainult 24 nädalatundi wastu wõtta.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja Chr. Kaarna: Rahaasjanduse komisjon ei ole oma seisukohata mitte muutnud. Rhs. Martinson'i ettepanekuga ei saa ma mitte ühineda. Pean oma kohuseks tähendada, et teatud komisjonitöö tagajärjel on õieti rõhkesti õpetajate tähelpanu selle peale juhitud, mis sisuliselt arusaadaw on. Teisest küljest on rahaasjanduse komisjon sunnitud tähendada, et teiste riigiteenijate palga- ja töötingimised sugugi mitte lahedamad ei ole, kui õpetajate omad, ja rahwasaadik Püüman'i seletust wõiksime ka nende peale üle kanda. Ma ei waidle mitte wastu, et nende seisukord halb on, kuid rahaasjanduse komisjoni nimel

ei saa ka mina temaga ühineda. Amberg'i poolt tehtud ettepaneku ühe osaga võiks nõus olla, mis möödaläinud koosoleku Riigikogu poolt vastu võeti, aga rahaasjanduse komisjoni nimel ei saa mina ka sellega ühineda. Rhs. Martinson tähendas, et küsimus, kas normaal tundide arv peab olema 30, 24 ehk 18 on puht pedagoogiline küsimus. See on tõesti nõnda, kuid meie puht pedagoogilised küsimused olenewad ära isegi meie üleüldistest oludest. Kahjuks ei ole meie kuulnud, et meie õpetajaskond oleks selle vastu protesteerinud, on mööda mindud külmalt ja ükskõiksel sellest nähtusest, et pedagoogika nõuete vastu lastakse rohkem töötada, nagu see paljudes koolides on, enam kui 30, isegi enam kui 40 tundi.

Hariduskomisjoni aruandja J. Annusson: Ma ei saa ühineda rhs. Amberg'i ettepanekuga samadel põhjustel, milledega ma teisel lugemisel esinesin, et ei ole mitte loomulik wahet teha kesk- ja algkooli wahel, kui õieti tõendada võib, et algkooliõpetaja töö sagedasti raskem on kui keskkooliõpetaja oma.

Juhataja K. Wirma: Parandused oleks siis järgmised: 1) hariduskomisjoni ettepanek, et wõtta igalpool 30 asemel 24 ning sellele wastawalt, kus on 1/30, selle asemel panna 1/24. Need tulewad ette paragrahwi esimeses lõikes. II) hariduskomisjoni ettepanek, et märkus 2. wälja jätta teine lause. Peale selle on ettepanek rhs. Amberg'i poolt, mis on kokku kombineeritud mitmest ettepanekust, mis II lugemisel on tehtud, ja kui arwesse wõtmata jätta redaktsioonilisi ühendusi, siis on need parandused kõik II lugemisel tehtud. See ettepanek kõlab järgmiselt: „Õpetajate nädalatundide normaalw (mille juures mitmes koolis antawad tunnid ühte arwatakse) on algkoolides 24—30, keskkoolides 24. Alla 30 tunni kuni 24 tunnini võib normaal tundide arw algkoolis langeda ainult juhtumistel, kui tundide jaotamisel koolist olenewatel või kaswatuslistel põhjustel on wõimata õpetajale 30 nädalatundi anda. Siis on weel herra Ambergi poolt seesama ettepanek, mis hariduskomisjoni poolt, et märkus II wiimane lause wälja jätta. Peale selle on selle parandusega seotud wastawad parandused märkus II ja IV. Ja nimelt: tuleks märkus IV kõik 30 muuta 24 ja 1/30 — 1/24, kuna aga märkus II tuleb sinna kohta, kus on 1/30 wõetud, klambrites juure panna „keskkoolides 24, ehk 1/24“. Hariduskomisjoni ettepanek

on minu arwates kõige kaugemaleulatawam, sest tema wastuwõtmisega langeks herra Amberg'i ettepanek ära. Ma panen hääletamisele kõige pealt hariduskomisjoni ettepaneku ja siis, kui see peaks tagasi lükatama, rhs. Amberg'i ettepaneku. Oldakse selle järjekorraga nõus? Wastu ei ole keegi. Ma asun hääletamisele. Kes on hariduskomisjoni ettepaneku poolt, et selles paragrahwis igalpool 30 asemel wõtta 24 ja 1/30 asemel wõtta 1/24, neid palun käed üles tõsta. Kes vastu? See parandus on 30 häälega poolt ja 20 vastu vastu wõetud.

(Käteplagin pahemalt poolt ja publikumi hulgas). Palun publikumi koosolekut mitte segada.

Siis on weel hariduskomisjoni poolt ettepanek tehtud märkus II wiimane lause wälja jätta. Palun neid, kes selle ettepaneku poolt on, käed üles tõsta. Kes vastu? Wastu ei olda. Sellega on see ettepanek vastu wõetud. Et hariduskomisjoni ettepanek vastu wõeti, langeb rhs. Amberg'i ettepanek ära. Ma panen selle paragrahwi ühes wastuwõetud parandusega hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 5 vastu wõetud. (Wahelhüüe: Lõpetada! Lõpetada!)

Hariduskomisjoni aruandja J. Annusson (loeb): § 6. Üle § 5-a ja selle märkustes tähendatud tundide normaalw, kuid mitte üle 6 tunni nädalas võib õpetaja, juhataja või tema abi anda ainult tungiwa tarbe korral maakonna või linna kooliwalitsuse (riigikoolides haridusministeeriumi) loaga pedagoogika nõukogu ettepanekul. Kui õpetaja mitmes koolis õpetab, siis on selle kooli pedagoogika nõukogu nõusolek tarwilik, kus tal kõigerohkem tunde on. Üle selle normi tundide andmiseks on haridusministeeriumi nõusolek tarwilik.

Märkus: Juhataja või juhataja abi saab üle normi antud tundide eest eraldi tasu sel määral, kui palju ta peaks saama õpetajana nende tundide eest samas koolis.

(Sõnasoowijad ei ole. Hääletamisele wõetakse § 6 vastu.)

Hariduskomisjoni aruandja J. Annusson (loeb): § 7. Asetäitetundide eest maksetakse õpetajale, koolijuhatajale või tema abile tasu iga antud tunni eest 1/90 osa tema kut õpetaja kuu põhipalgast ja elukallidustisast normaal nädalatundide arwu juures, aga ainult siis, kui asetäite-

tundide andmine sünnib maakonna wõi linna kooliwalitsuse (riigikoolides haridusministeeriumi) nõusolekul, wõi kui wõimatu kooliwalitsuse wõi ministeeriumi nõusolekut enne asetäitõtundide andmist nõutada, esialgselt koolijuhataja korraldusel.

Hariduskomisjoni nimel teen ettepaneku § 7 wõtta „1/90“ asemele „1/70“, sest nädalatundide arv on nüüd 24 peale kindlaks määratud.

Juhataja K. Wirma: Sõnasooijaid selle paranduse kohta ei ole. Panen selle paranduse hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on see parandus wastu wõetud. Panen nüüd hääletamisele § 7 tehtud parandusega. (Hääletatakse.) Wastu ei ole keegi. § 7 on wastu wõetud. (Paremalt poolt: Lõpetada.) On ettepanek teh-

tud koosolekut lõpetada. Sõnasooijaid selle kohta ei ole. Panen selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Mulle näib, et enamus wastu on.

9. Kwoorumi küsimuse ülestõstmine ja koosoleku lõpetamine. (Rkl. J. Parik kohalt: Kwoorumi ei ole koos.) Rhs. Parik'u poolt on üles tõstetud kwoorumi küsimus.

Palun saaliswiibiwate Riigikogu liigete arwu kindlaks teha. (Loetakse.) Uue kodukorra järele tuleb enne kõrwalruumides helistada. Palun helistada. (Helistatakse.) Palun nüüd uuesti kwoorumi üle lugeda. — (Loetakse.) Koos on 48 Riigikogu liiget. Sellega puudub kwoorum. Lõpetan kwoorumi puudumisel koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 10,15 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **K. Wirma.**

Sekretäär **A. Tupits.**

Abisekretäär **J. Bergman.**

